

Förtidsröstning

Förtidsröstningsreformens effekter
på individers röstbenägenhet
vid de allmänna valen 2006

STEFAN DAHLBERG
HENRIK OSCARSSON
RICHARD ÖHRVALL

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Förtidsröstning. Förtidsröstningsreformens effekter på individers röstningsbenägenhet vid de allmänna valen 2006
Stefan Dahlberg, Henrik Oscarsson & Richard Öhrvall
Upplaga 1:1
© 2007 författarna

Innehåll

Förtidsröstningsreformen

Valdeltagande och förtidsröstning

Tillgänglighet

Tillgänglighet påverkar röstbenägenheten?

Medborgarna utvärderar förtidsröstningen

Efter poströstningen

REFERENSER
FÖRFATTARNA

Förord

Inför valet 2006 uppdrog regeringen åt Göteborgs universitet att utvärdera förtidsreformens effekter på väljarnas röstbenägenhet. Bakgrunden är den relativt etablerade uppfattningen att generösa förtida röstningssystem har en positiv effekt på valdeltagande. Kommunernas övertagande av den förtida röstningen efter Posten AB förväntades leda till en nystart för den förtida röstningen i Sverige framför allt genom en ökad tillgänglighet för väljarna till förtida röstmottagningslokaler. Men hur blev det egentligen? Ökade antalet ställen där väljarna kunde rösta i förtid? Och går det att finna några vetenskapliga belägg för att den förändrade tillgängligheten påverkade de svenska väljarnas röstbenägenhet i 2006 års allmänna val?

Det hade inte varit möjligt att närma sig de här frågeställningarna utan tillgång till högkvalitativa data från två stora urvalsundersökningar, alla genomförda i Statistiska centralbyråns regi: Valdeltagandeundersökningen 2006, Valundersökningen 2006, den senare i sedan länge etablerat samarbete med Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Vi vill rikta ett tack till alla de som varit med och skapat dessa fantastiska undersökningar. Vi vill också tacka *Valmyndigheten* som bidragit med snabba svar på uppkomna frågor samt nödvändiga sammanställningar av förtidsröstningslokaler och andelen förtidsröstande i landets kommuner.

Göteborg och Stockholm den 17 september 2007

Stefan Dahlberg
Henrik Oscarsson
Richard Öhrvall

Kapitel 1

Förtidsröstningsreformen

När vallokalerna stängde klockan åtta på kvällen den 17 juni 2004 markerade det inte bara slutet på en lågintensiv Europaparlamentsvalrörelse. Det var också det sista allmänna valet då svenska väljare kunde nyttja möjligheten att avlämna sina röster i särskilt upprättade röstmottagningslokaler i postens regi. I den nya vallagen (2005:837) överfördes ansvaret för den förtida röstningen från Posten AB till landets kommuner. I samband med 2006 års allmänna val var det premiär för förtidsröstningen i kommunal regi. De väljare som ville förtidsrösta fick besöka bibliotek, stadshus eller medborgarkontor istället för att gå till posten.

Reformeringen av förtidsröstningssystemet ansågs nödvändig bland annat mot bakgrund av strukturella förändringar av verksamheten inom Posten AB. För att nå målsättningarna som vinstdrivande affärsverk lades många gamla postkontor ned under sent 1990-tal. I samband med inrättandet av filialen *Svensk kassaservice* i juni 2002 flyttades eller försvann ytterligare serviceställen. Förändringarna minskade täckningsgraden dramatiskt och närheten till väljarna försämrades. Många av de kvarvarande lokalerna hade inte heller längre en utformning som motsvarar de krav som ställs i vallagen (SOU 2004:111). Valtekniska utredningen 2002 föreslog därför att hela det lokala ansvaret för genomförande av val, inklusive förtidsröstningen, skulle flyttas till kommunerna.

Annonseringar om ytterligare framtida neddragningar inom *Svensk kassaservice* ökade osäkerheten om Posten AB skulle kunna upprätthålla en acceptabel täckning i sitt servicenät under kommande år. Den definitiva spiken i kistan för svensk poströstning kom när post- och kassaserviceutredningen 2004 föreslog att lagen om grundläggande kassaservice skulle upphöra att gälla den 1 juli 2006. Möjligheterna för Posten AB att i samband med framtida allmänna val kunna garantera medborgarna en hög tillgänglighet av röstmottagningslokaler bedömdes som små. Vallagskommittén drog slutsatsen att "förutsättningarna att genomföra poströstning /.../ i praktiken inte längre finns" (SOU 2004:111: 119).

Den negativa trenden i antalet postlokaler sattes i samband med en sjunkande vilja bland medborgarna att utnyttja möjligheten till förtidsröstning, vilket i sin tur kopplades samman med svårigheterna att upprätthålla ett högt valdeltagande i de allmänna valen. Reform-

makarna menade att minskningen av antalet lokaler för förtida röstmottagning innebar en onödig försämring av valadministrationen, framför allt för medborgarkategorier som har det besvärligt att ta sig till en vallokal på valdagen. Genom att ge kommunerna ansvaret för förtidsröstningen hoppades man kunna bibehålla och kanske till och med öka medborgarnas tillgänglighet till röstmottagningslokaler, vilket i sin tur skulle kunna ge positiva effekter på valdeltagandet eller åtminstone bidra till att dämpa den sjunkande trenden i valdeltagande (SOU 2004:111).

Den här studien syftar till att pröva om och i vilken utsträckning förtidsreformen har haft effekter på individers röstbenägenhet i samband med de allmänna valen 2006. Som kommer redovisas i detalj längre fram har reformen inneburit dels förändringar av väljarnas *tillgänglighet* till röstmottagningslokaler, dels en större *mångfald* av olika typer av lokaler att förtidsrösta i. På en del håll har tillgängligheten ökat, på andra håll minskat. I en del kommuner har man använt sig av samma lokaler som i tidigare riksdagsval, i andra kommuner har man använt bokbussar, bibliotek, stadshus, medborgarkontor och livsmedelsbutiker. Förändrad tillgänglighet *och* större mångfald blev resultatet av reformen.

Syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med undersökningen är att analysera sambandet mellan medborgares *tillgänglighet till förtidsröstningslokaler* och *individuell röstbenägenhet*. Studier av i vilken utsträckning olika reformer av valadministrationen kan bidra till att höja eller åtminstone upprätthålla ett högt valdeltagande i Sverige är tveklöst av stort samhällsintresse. Värdet av ett högt valdeltagande som ett medel för att uppnå politisk jämlikhet och folkviljans förverkligande har länge haft en bred politisk förankring i Sverige (Oscarsson 2001). Den sittande grundlagskommittén har som huvuddirektiv att föreslå reformer som syftar till att öka valdeltagandet (Dir 2004:96). Forskning som syftar till att utvärdera effekterna av reformer på det här området är angeläget eftersom det lär oss mer om vilka mekanismer som är styrande för medborgarnas val att delta i allmänna val.

Inför 2006 års val uppdrog regeringen åt Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet att utvärdera om och i sådana fall hur individers röstningsbenägenhet påverkats av reformeringen av systemet för den förtida röstningen. I uppdraget ingår att "analysera möjliga orsaker till eventuella förändringar av röstningsbenägenheten. I analysen skall särskilt beaktas om förändringen har inneburit förbättringar eller försämringar för olika grupper röstberättigade (t ex personer med utländsk bakgrund och förstagångsväljare) och röstberättigade i olika delar av landet. Ett jämställdhetsperspektiv skall ge-

nomsyra undersökningen. Uppdraget skall genomföras i samverkan med Statistiska centralbyrån och Valmyndigheten.”

Studier av hur reformer av valadministrationen kan påverka väljares röstbenägenhet är angeläget även i inomvetenskapligt perspektiv. Inom statsvetenskaplig forskning finns ett kroniskt intresse för studier av politiska reformers effekter på enskilda individers beteenden. Just reformer av valsystem och valadministration är särskilt intressanta eftersom de oftast berör flertalet röstberättigade medborgare i ett samhälle. Förändringar av de grundläggande förutsättningar för valhandlingen kan därför ha ett stort potentiellt genomslag.

I det här fallet kan man argumentera för att det knappast handlar om någon genomgripande författningspolitisk reform i stil med förändrade riksdagsspärrar eller införande av nytt valsystem. Tvärtom rör det sig här om en relativt liten justering av ansvarsförhållandena inom en särskild del av valadministrationen. Vår huvudfrågeställning är därmed om även små justeringar av valadministrationen (tillgänglighet till förtida röstning) kan ge mätbara effekter på individuell politiskt beteende (valdeltagandet). I de inomvetenskapliga diskussionerna om valadministrationens betydelse för nivåerna på valdeltagandet är den frågeställningen het: Om vi kan leda i bevis att även denna lilla förändring faktiskt hade effekter på individuellt beteende ger detta ett mycket starkt stöd till förklaringsmodeller som lyfter fram valadministrationens utformning och medborgarnas praktiska möjligheter att delta i valen som viktiga förklaringsfaktorer till deltagande.

Forskningshypotesen vi skall pröva är att:

Det finns direkta, oberoende, signifikanta, robusta och positiva effekter av tillgänglighet till förtida röstmottagningslokaler på individers röstbenägenhet.

Med andra ord: Vi måste kunna leda i bevis att ju större tillgänglighet en individ har till röstmottagningslokaler desto större är sannolikheten att de deltar i valet – oavsett andra faktorer som påverkar individers röstbenägenhet. Hade förtidsröstningsreformen någon självständigt mobiliserande effekt på väljarna i 2006 års val? Hypotesen är härledd från tidigare forskning om valadministrationens betydelse för medborgarnas valdeltagande som diskuteras mer ingående längre fram i kapitel 2.

Statsvetenskapliga analyser som syftar att förklara individuellt valdeltagande är förstås mycket vanliga. Valdeltagandeforskning är en relativt väl upptrampad stig. Den stora utmaningen vi ställts inför är att utveckla fungerande operationella indikatorer för *tillgänglighet till förtidsröstningslokaler*. Vad som avses med tillgänglighet och hur vi

valt att operationalisera tillgänglighet i den här studien redovisas närmare i kapitel 3.

Många anser sig redan ha fått stöd för idén att reformeringen av förtidsröstningssystemet verkligen bidragit till att höja valdeltagandet. Vi vet att reformen bidrog till att öka medborgarnas tillgänglighet till förtidsröstningslokaler. Jämfört med 2002 års val ökade antalet förtidsröstare i 2006 års val, från 29,8 till 31,8 procent (se figur 2.1). Något fler medborgare utnyttjade alltså det nya systemet. Samtidigt bröts den trista svenska trenden med fallande valdeltagande genom att valdeltagandet ökade med 1,9 procentenheter och landade på 82,0 procent i 2006 års riksdagsval.

Problemet är att denna enkla samvariation mellan reform (ökad tillgänglighet) och utfall (högre valdeltagande) inte räcker särskilt långt när det gäller att övertyga oss om att det verkligen existerar ett verkligt samband. Det beror på att vi vet att det finns en lång rad högoktaniga alternativa förklaringar till varför ett aggregerat valdeltagande förändras mellan två val: demografiska förändringar av väljarkårens sammansättning, väljarnas bedömningar av valets betydelse och hur spännande valet är, förekomst av mobiliserande aktörer eller sakfrågor, ideologiska och ekonomiska konjunkturen, samt allmänna trender i samhällsutvecklingen såsom t ex sjunkande partiidentifikation, ökad politikermisstro eller minskat politiskt intresse. För att nämna några.

I kapitel 4 gör vi därför ett ambitiöst försök att uppskatta de direkta oberoende effekterna av tillgänglighet på individuell röstbenägenhet. Det gör vi genom att inkorporera tillgänglighetsfaktorerna i traditionella förklaringsmodeller för valdeltagande. Vi använder oss av data från två stora riksrepresentativa undersökningar av mycket hög kvalitet: Valundersökningen och Valdeltagandeundersökningen. Individuellt valdeltagande och förtidsröstning har i alla samtliga undersökningar kontrollerats mot de offentliga röstlängderna. I kapitel fyra genomförs även en aggregerad analys av sambandet mellan tillgänglighet och valdeltagande bland landets 290 kommuner. Till grund för de analyserna har vi använt data från Valmyndigheten samt data hämtad från kfakta 2005. I kapitel fem avslutar vi vår undersökning med att studera vad de svenska väljarna själva tyckte om förtidsröstningen i samband med 2006 års val. Vad tyckte väljarna egentligen om det nya förtidsröstningssystemet och i vilken utsträckning de kände till de platser som de kunde gå och förtidsrösta på?

Rapporten avslutas med en sammanfattning av vår utvärdering av förtidsröstningsreformens effekter (kapitel 6).

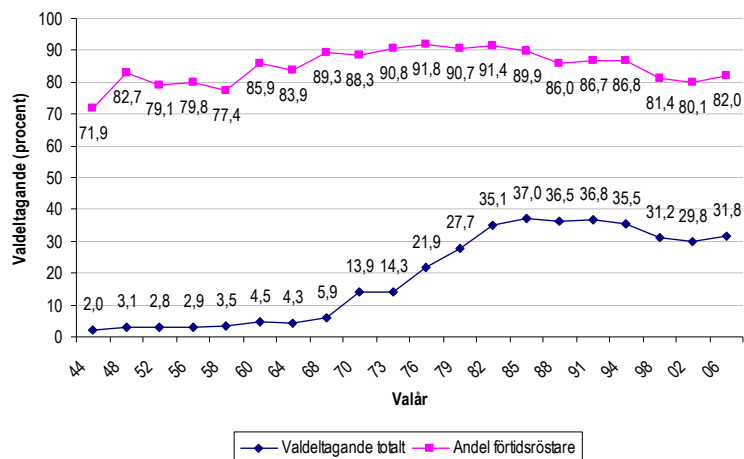
Kapitel 2

Förtidsröstning och valdeltagande

Förtidsröstningen i Sverige har en lång tradition med början redan i 1942 års kommunalval samt 1944 års val till riksdagens andra kammare. Den tidiga förtidsröstningen var dock begränsad till sin omfattning. Endast personer som av särskilda skäl var förhindrade att rösta i vallokal tilläts att förtidsrösta på posten. Denna mer restriktiva hållning var gällande fram till 1969 års riksdagsbeslut vilket gjorde gällande att röstning i annan ordning än vallokal inte skulle begränsas i onödan (1969:1).

År 1982 utökades möjligheterna till förtida röstning ytterligare. Då fastslog riksdagen att den som finner sig vara förhindrad att rösta i vallokal skall tillåtas förtidsrösta på posten (proposition 1982:105). Förtidsröstandet har över tiden successivt ökat från 14 procent i valet 1970 till som mest 37 procent i valet 1985. Därefter har andelen förtidsröstare i genomsnitt legat kring 30 procent med 31,2 procent i valet 1998 och 29,8 procent i valet 2002 samt 31,8 procent i valet 2006.

Figur 2.1 Valdeltagandet vid riksdagsval och andel förtidsröstare av samtliga röstande vid allmänna val, 1940-2006 (procent)

Kommentar: Motsvarande siffror för Europaparlamentsvalen 1995, 1999 och 2003 var 22,9 procent (1995), 33,2 procent (1999) och 37,2 procent (2003). **Källor:** Ersson & Wide 2001:156 f. Jfr Holmberg & Gilljam 1987:77; SOU 2000:125, s. 162; SOU 1994:30, s. 273; Valmyndigheten 2003:1, s. 10; Valmyndigheten 2007:1, s. 3.

I boken *Väljare och val i Sverige* genomför statsvetarna Mikael Gilljam och Sören Holmberg en analys av vilka väljare som förtidsröstade i valet 1985. Resultaten visade, i motsats till flera amerikanska studier inom området, att systemet med förtida röstning tenderade att gynna de grupper av väljare där valdeltagandet traditionellt sett haft en tendens att vara lågt. I föreliggande fall visade det sig att förtidsröstandet var vanligare bland äldre, ensamstående och storstadsbor. Inga större skillnader kunde dock utläsas vad gällde politiskt intresse, politisk kunskap eller partiidentifikation bland de väljare som förtidsröstade respektive de som röstade i vallokal (Holmberg 1987).

Den hittills mest systematiska studien av poströstningen i Sverige är boken *Svenska poströstare* (Brothén 2003). Bokens övergripande frågeställning handlar om vilka medborgare som väljer att förtidsrösta samt om dessa väljare skiljer sig från övriga väljare. Mer specifikt fokuserar författarna på huruvida det *politiska deltagandet* samt den *demokratiska kvalitén* i valhandlingen skiljer sig mellan förtidsröstande väljare och väljare som röstat i vallokal. I den första frågeställningen utgår författarna från olika teorier om politiskt deltagande och genomför en beskrivning av svenska förtidsröstare utifrån deras politiska och socioekonomiska sammansättning. I den andra fråge-

ställningen jämförs förtidsröstare med vallokalsröstare i fråga om mediekonsumtion, politisk kunskap, politiskt förtroende, exponering av kampanjbudskap samt deras relationer till olika politiska kandidater och partier.

Tidigare forskning har gjort gällande att det generella valdeltagandet påverkas positivt av ett generöst och väl fungerande system för förtida röstning. Graden av tillgänglighet till röstmottagningsställen har identifierats som en central komponent för att den förtida röstningen verkligen skall leda till ökat valdeltagande.

Den högsta andelen förtidsröstare i de svenska valen uppnåddes 1985 då hela 37 procent av väljarkåren valde att avge sin röst i förtid. I valet 2002 hade andelen förtidsröstare minskat till 30 procent, en minskning med totalt 19 procent. Parallellt med denna utveckling minskade även antalet röstmottagningsställen för förtida röstning. I 1985 års val fanns 2 102 röstmottagningsställen för förtida röstning medan andelen röstmottagningsställen i 2002 års val endast uppgick till 1 496 stycken, vilket totalt sett är en minskning med 29 procent.

Som ett resultat av förtidsröstningsreformen och kommunernas ansvarsövertagande ökade antalet röstmottagningsställen till totalt 1785 stycken i samband med 2006 års allmänna val. Det är en ökning med 19 procent. Den ökade tillgängligheten innebar samtidigt en liten ökning av andelen väljare som utnyttjade förtidsröstningsmöjligheterna: från 29,8 procent i valet 2002 till 31,8 i valet 2006. Det rör sig förvisso inte om några dramatiska förändringar. Men trenden är ändå tydlig och det tycks som om antalet röstmottagningsställen i någon utsträckning sammanfaller med andelen förtidsröstare. Denna slutsats dras även av Martin Brothén i boken Svenska poströstare. Förvisso hävdar Brothén att boken i sig inte gör anspråk på att förklara i vilken utsträckning förtidsröstning och valdeltagande hänger samman, men han anser ändå att det är rimligt att anta att den minskade tillgängligheten i antalet röstmottagningsställen är en av de bidragande orsakerna bakom minskningen av andelen förtidsröstande väljare under perioden 1985 till 2002 (Brothén 2003: kap 1-2).

Utgångspunkten att en ökad tillgänglighet av andelen röstmottagningsställen bör gynna den förtida röstningen och valdeltagandet har fått visst stöd i tidigare empirisk forskning. Henrik Oscarsson (2003) har studerat hur svenska väljare själva motiverar sina val att förtidsrösta alternativt att rösta i vallokal. Den bärande tanken är att om tillgängligheten spelar roll för val av röstningsförfarande borde detta även spegla sig i väljarnas skäl till varför man förtidsröstat respektive röstat i vallokal. Enkelhet och tillgänglighet torde därmed vara återkommande motiveringar bland väljarna.

Väljarnas motiveringar till varför de väljer att rösta i vallokalen berör främst demokratiska värderingar. Besöket i vallokalen tycks ha en viktig värdeproducerande funktion bland både unga och gamla

väljare. Vallokalsröstandet anses även vara något av en kollektiv manifestation för det demokratiska systemet. Den andra stora gruppen av motiveringar handlar om tillgänglighet. Valdagen infaller på söndagen och de flesta har gångavstånd till vallokalen. Vallokalsröstandet motiverades dock mycket sällan med skäl såsom att man velat invänta så mycket information som möjligt, vilket är normativt önskvärt. Förtidsröstning motiveras i huvudsak av livsstilsskäl eller geografisk rörlighet. Väljarna uppger i stor utsträckning att beslutet att förtidsrösta föranleddes av att man var bortrest, upptagen eller stressad. Resultaten pekar således på att *tillgänglighet* verkligen är den mekanism som är aktiv för att generera ett samband mellan förtidsröstning och individuellt valdeltagande.

Det är alltså fullt rimligt att tillgänglighetsfaktorer läggs till i den långa lista av förklaringar till individuellt valdeltagande som redan existerar i litteraturen. Väl fungerande valadministration i allmänhet, och förekomsten av generösa förtidsröstningssystem i synnerhet, kan potentiellt bidra till att förbättra de praktiska möjligheterna för väljare att delta i allmänna val. Att sänka kostnaderna (tid, pengar, praktiska umbäranden) att delta är ett centralt mål för valadministrationen.

Varför gå och rösta?

Beslutet att rösta brukar traditionellt inom de teorier som rör väljarbeteende beskrivas som en funktion av kollektiva och individuella fördelar ställt mot kostnaden för att gå att rösta (Downs 1957; Riker & Ordeshook 1968). De kollektiva fördelarna brukar allmänt karakteriseras som exempelvis en önskan att en särskild kandidat eller ett politiskt parti skall vinna, medan de individuella fördelarna vanligtvis handlar om att röstandet inger en känsla av att man uppfyllt sin plikt som medborgare eller någon annan individuell selektiv fördel. Kostnaden å sin sida inbegriper den tid och energi som följer av beslutet att rösta (Karp 2000). Denna del av ekvationen kan delas upp i två olika underkategorier av informativa och praktiska kostnader.

Den förstnämnda kategorin rör informationsinhämtning. Detta då flertalet normativa modeller kring representativ demokrati bygger på att väljarna gör informerade val, vilket innebär att de inhämtar och begrunder den information som erbjuds under valrörelserna gällande de olika politiska alternativen. På den här punkten har forskning visat att informationstillgången skiljer sig åt mellan olika individer beroende på individens socioekonomiska situation. Exempelvis har högutbildade, politiskt intresserade och äldre människor ofta ett informationsövertag, vilket generellt sett innebär lägre informationskostnader gentemot yngre, lågutbildade och mindre intresserade väljare (Holmberg 2004).

I den andra kategorin återfinns vi de kostnader som är förknippade med de rent praktiska procedurerna kring rösthandlingen. Detta är en kostnad som samtliga väljare, oavsett bakgrund, ställs inför och inbegriper röstregistrering (där detta förfarande tillämpas) samt den tid och kostnad som det faktiskt innebär att på valdagen infinna sig i en vallokal. Tillgängligheten utgör således en viktig beståndsdel i ekvationen och möjligheten att rösta i förtid är en aspekt av det.

De reformer som genomförts under årens lopp för att öka valdeltagandet har bland flertalet länder främst syftat till att minska de praktiska kostnaderna genom att förändra valadministrationen (Karp 2000). Den bärande tanken har varit att genom att göra det enklare för människor att gå och rösta borde även valdeltagandet rimligen öka.

Valadministrationen effekter på valdeltagandet

Forskningsrön om effekterna av bruket av olika förtidsröstningssystem ger inga klara besked. I ett flertal studier som genomförts i USA har sambandet mellan valadministration och valdeltagande studerats mer ingående. Genom att olika delstater tillämpar olika vallagar och administrativa procedurer har man haft goda möjligheter att undersöka i vilken utsträckning olika institutionella arrangemang påverkar röstningsbeteendet bland väljarna. De teoretiska antagandena inom den traditionella väljarforskningen har mer specifikt gjort gällande att reformer vilka syftar till att minska den praktiska kostnaden för en väljare att gå och rösta, bör medföra att valdeltagandet ökar bland de grupper av väljare vilka vanligtvis är mindre benägna att gå och rösta i förhållande till den genomsnittlige väljaren (Karp 2000).

De empiriska resultaten har dock gått stick i stäv med de teoretiska förväntningarna i den meningen att varken förenklade registreringsprocedurer eller utökade möjligheter till förtida röstning har i praktiken inneburit att röstarna blivit mer representativa i förhållande till hela väljarkåren.¹ Exempelvis har studier visat att en utökning av möjligheterna till förtida röstning i en amerikansk kontext tenderar att gynna äldre, konservativa och ekonomiskt välbeställda väljare (Oliver 1996). Resultaten från en studie genomförd i Texas visade att de väljare vilka valde att utnyttja möjligheterna till förtida röstning i högre utsträckning tenderade att vara både mer politiskt intresserade, partidentifierade och ideologiskt motiverade än övriga väljare (Stein 1998).

¹ I en amerikansk kontext sker förtidsröstningen ofta genom att man tillåts rösta via brev istället för i särskilda röstningslokaler såsom varit praxis i en nordisk kontext (Brothén 2003).

Resultaten pekar således på att det är inom den grupp av väljare, vilka sannolikt ändå skulle ha röstat, som förtidsröstandet verkligen har ökat och inte bland de mer resurssvaga samhällsgrupperna där valdeltagandet generellt sett tenderat att vara lågt (Jeffe 1990; Karp 2001). Sammantaget tyder resultaten på att ökade möjligheter till förtida röstning inte nödvändigtvis innebär att valdeltagandet totalt sett ökar, utan snarare att de motiverade väljarna av bekvämlighetsskäl övergår till att förtidsrösta istället för att på valdagen lägga sin röst direkt i valurnan. Effekterna av en utökad möjlighet till förtida röstning kan därmed bli begränsade i fråga om en generell ökning av valdeltagandet i allmänhet och ett ökat valdeltagande bland mer resurssvaga väljare i synnerhet. Snarare tycks det som om en utbyggnad av systemet för förtida röstningen i praktiken innebär att fler väljare förtidsröstar (Karp 2001).

Bilden är dock inte entydig. Andra studier har kunnat påvisa att generösare regler gällande möjligheterna till förtidsröstning i vissa fall tenderar att leda till en ökning av valdeltagandet i primärvalen men inte nödvändigtvis till ett ökat deltagande generellt sett i de allmänna valen (Dubin 1996). Naturligtvis är det även en rad andra faktorer som påverkar valdeltagandet. Exempelvis har det visat sig att mobiliseringen bland de politiska partierna spelar en viktig roll för att öka valdeltagandet generellt.

I en studie av den förtida röstningen i olika delstater i USA genomförd av statsvetaren Eric Oliver visade resultaten att benägenheten att förtidsrösta ökade i de fall där partierna på förhand hade skickat ut förtryckta valsedlar till sina anhängare. I dessa delstater tenderade även det totala valdeltagandet att öka under kontroll för övriga administrativa lagar på delstatsnivå såsom procedurerna kring röstregistreringen (Oliver 1996). Även resultaten från en studie genomförd av Stein och Garcia-Monet visade på en liten men signifikant ökning av det generella valdeltagandet som ett direkt resultat av förtida röstning (Stein 1997).

Att andelen förtidsröstare skulle öka som ett resultat av partiernas förmåga att mobilisera sina potentiella väljare får inte stöd i en senare studie genomförd av Karp och Banducci. Studien bygger på data från de nationella valundersökningarna i USA och inkluderar 42 delstater. Resultaten visar inte att förtidsröstandet skulle öka som ett resultat av partimobilisering, utan snarare tycks förtidsröstandet i stor utsträckning bygga på självselektering och då är det främst faktorer såsom utbildning, politisk aktivitet och partiidentifikation som tycks spela roll. Dock visade resultaten, i motsats till andra studier, att valdeltagandet faktiskt ökade bland vissa grupper av väljare vilka annars tenderar att ha svårare att rösta i vallokalen på valdagen jämfört med övriga väljare såsom väljare med olika fysiska handikapp men även

bland studenter. Effekterna på det generella valdeltagandet var dock mer tveksamma (Karp 2001).

Förekomsten av väl utbyggda system för förtida röstning har i länderjämförande tvärsnittsanalyser visat sig producera ett i genomsnitt fyra procent högre förväntat valdeltagande i jämförelse med länder som helt saknar möjligheter till förtida röstning – och detta även när andra centrala institutionella förklaringar till valdeltagande tas med i beräkningen.

I två komparativa studier analyseras valdeltagandet i olika länder (Franklin 1996; Franklin, van der Eijk & Oppenhuis 1996). Resultaten visar att sociala och politiska resurser samt politiskt engagemang och intresse är viktiga faktorer bakom det individuella valdeltagandet. Det är således dessa faktorer som framför allt förklarar skillnaden i valdeltagande mellan olika grupper av väljare. När det gäller skillnader i valdeltagandet mellan länder är det dock andra strukturella och institutionella förhållanden som påverkar. Bland de faktorer som gynnar ett högt valdeltagande finner vi förekomsten av proportionella valsystém, röstplikt, söndagsröstning samt möjligheter till förtida röstning. Dock antas effekten inte vara lika stor över tid inom ett och samma land då möjligheterna till förtida röstning ofta införs just i syfte att hejda ett minskat valdeltagande generellt (Franklin 1996).

För svenskt vidkommande hävdar Martin Brothén (2003) att förtidsröstningens betydelse för det allmänna valdeltagandet inte skall underskattas, då Sverige sedan länge haft ett väl utbyggt och välfungerande förtidsröstningssystem. Dock handlar det troligtvis inte om en skillnad på fyra procentenheter såsom gjorts gällande ur ett länderjämförande perspektiv (Brothén 2003: kap 1-2). Kopplingen mellan förtidsröstning och valdeltagande i en svensk kontext har tidigare gjorts i offentliga utredningar såsom demokratiutredningen och av statsvetarna Svante Ersson och Jessica Wide (Ersson & Wide 2001).

Sammantaget ger resultaten från dessa studier gällande de eventuella effekterna av system för förtida röstningen ett något tvetydigt intryck om vad vi kan förvänta oss. Vissa resultat tyder på att det totala valdeltagandet faktiskt ökar då det är möjligt att förtidsrösta medan andra, främst amerikanska, studier inte visar på någon förändring i det generella valdeltagandet. När det gäller frågan om vilka väljare som förtidsröstar och följaktligen även vilka grupper av väljare som tenderar att gynnas av den förtida röstningen är resultaten mer samstämmiga. Främst tycks det som om benägenheten att förtidsrösta är störst bland högutbildade, äldre, politiskt intresserade och partiidentifierade väljare, d v s bland de grupper av väljare där valdeltagandet traditionellt sett redan är relativt utbrett. Dock finns vissa indikationer på att förtidsröstningen gynnar valdeltagandet bland vissa grupper av väljare där valdeltagandet generellt sett tenderar att vara lägre än

bland övriga väljare, däribland väljare med fysiska handikapp samt studenter.

Informerade förtidsröstare?

En av förutsättningarna bakom en väl fungerande demokrati är enligt gängse normativa demokratiteorier att väljarna gör informerade val och att röstningsbeslutet fattas på bästa möjliga informationsgrund. En berättigad fråga i det sammanhanget är huruvida det normativa kunskapskravet verkligen är förenligt med möjligheten att förtidsrösta. Om möjligheten att förtidsrösta 18 dagar före den officiella valdagen skall kunna anses vara förenligt med de normativa demokratiska principerna bör i så fall de tidiga förtidsröstarna redan vara relativt välinformerade och politiskt kunniga.

Traditionellt sett har majoriteten av förtidsröstarna röstat sent, under sista veckan före valet. Detta är dock en trend som kommit att förstärkas under årens lopp. År 1970 avgavs ungefär en femtedel av alla förtidsröster före sista veckan före valet. I 1985 års val hade motsvarande siffra stigit till 40 procent. I valet 2002 förtidsröstade 30 procent av hela väljarkåren och bland dessa var det hela 44 procent som förtidsröstade före sista veckan före valet. Av naturliga skäl har därmed nära hälften av förtidsröstarna inte haft möjlighet att ta del av samma typ av valrörelserelaterad information såsom de sena förtidsröstarna eller vallokalsröstarna. Som tidigare forskning har visat tenderar dock förtidsröstarna att vara både mer partiidentifierade och politiskt intresserade än övrigt väljare, vilket ofta innebär att de sedan lång tid tillbaka bestämt sitt partival. Det kan dock inte helt uteslutas att dessa skulle ha valt att rösta annorlunda om de vid tidpunkten för röstningsbeslutet haft tillgång till den information som framkommit först i valrörelsens slutskede. Förvisso finns möjligheten att på valdagen ångra sin tidigare avgivna röst men denna möjlighet är det i praktiken ytterst få som utnyttjar. Kanske för att man helt enkelt inte känner till möjligheten att ångra sin röst (Brothén 2003).

Enligt statsvetaren Mette Anthonsen (2003) sker informationsutbytet mellan väljare och valda i dagens moderna samhällen till stor del via medierna. Ansvaret för att tillhandahålla information ligger därmed hos medierna medan ansvaret att ta del av informationen ligger hos medborgarna själva. Utgångspunkten i Anthonsens analys är att det är rimligt att anta att medierna successivt ökar sitt fokus på de politiska frågorna under valkampanjens gång samt att ju närmare valdagen en väljare fattar sitt röstningsbeslut, desto sannolikare är det att väljaren i fråga även tar del av den information som medierna erbjuder. Denna rationalistiska ansats gör således gällande att det inte är ändamålsenligt av en väljare att informera sig om politiska spörsmål efter att röstningsbeslutet har fattats. Väljare som då röstar i ett

tidigt skede av valkampanjen bör därmed vara mindre benägna att ta del av den information som tillhandahålls via medierna, vilket ur ett normativt demokratiteoretiskt perspektiv är mindre önskvärt då röstningsbeslutet bör fattas på bästa möjliga grunder.

Resultaten som baserar sig på valundersökningar från 1985 års och 2002 års val bekräftar ovanstående hypoteser. Ju längre tid i förväg som en väljare röstar, desto mindre troligt är det att hon tar del av den traditionella partiledardebatten i SVT fredagen före valet. Sambandet mellan tidpunkt för röstning och benägenheten att ta del av partiledardebatten stärks även över tid då effekten är nära på dubbelt så stor i valet 2002 jämfört med 1985 års val. Den totala effekten ökar dessutom när hänsyn tas till andra bakomliggande faktorer såsom ålder, kön, politiskt intresse, utbildningsnivå och partiidentifikation.

Resultaten behöver dock inte nödvändigtvis innebära att de tidiga förtidsröstarna riskerar att fatta sina röstningsbeslut på ofullständiga grunder. När det gäller benägenheten att ta del av det långa ekot i Sveriges radio P1 är förhållandet det omvända vilket innebär att ju längre i förväg man röstar, desto större är sannolikheten att man lyssnar på det långa ekot i P1 oavsett ålder, kön och politiskt intresse. Mycket pekar således på att de tidiga förtidsröstarna brukar andra typer av medier. De tidiga förtidsröstarna tycks därmed i större utsträckning basera sin informationsinhämtning via radio till skillnad från vallokalsröstarna där TV:n tycks utgöra det dominerande mediet. Dock kvarstår faktum att de tidiga förtidsröstarna riskerar att gå miste om viktig information som presenteras under valrörelsens gång.

En viktig förutsättning för att den representativa demokratin verkligen skall leda till folkviljans förverkligande är, som nämnts, att alla röstberättigade medborgare har så goda politiska kunskaper som möjligt, givet den information som finns att tillgå. Ett effektivt deltagande är inte bara av vikt för den enskilde individen utan för alla inblandade i ett demokratiskt system.

Tidigare valundersökningar har gjort gällande att den politiska kunskapsnivån bland svenska väljare har varierat över tid. Frågan är om det finns det några väsentliga kunskapsskillnader mellan de väljare som förtidsröstar och de som röstar i vallokal samt om det finns några skillnader mellan de som förtidsröstar i ett relativt tidigt skede av valrörelsen och de som förtidsröstar senare, vanligtvis under sista veckan före valet?

Stefan Dahlberg har genomfört analyser av valrörelsens effekter på de politiska kunskaperna bland samtliga väljare och bland förtidsröstarnas (2003). Kunskapsmätningarna utgår ifrån de kunskapsfrågor som traditionellt ställs i samband med valundersökningarna avseende både allmän politisk kunskap och mer specifikt valrörelserelaterad kunskap. I analysen jämförs grupper av väljare som intervjuats vid olika tidpunkter under valrörelsen: Om valrörelsen har effekter på

väljarnas politiska kunskaper skall andelen korrekta svar på kunskapsfrågorna öka under valrörelsens gång.

Resultaten visar att det inte finns några större skillnader i väljarnas kunskapsnivåer som kan hänföras till tidpunkten för intervjun. Därmed tycks det som om risken att förtidsröstarna fattar sina röstningsbeslut på ofullständig kunskapsgrund är överdriven. Inte heller när det gäller de tidiga respektive de sena förtidsröstarna framkommer några större skillnader i andelen politisk kunskap, varken för 1985 års eller för 2002 års val. Det skall dock poängteras att studien bygger på en begränsad mängd kunskapsmätt baserade på dels en uppsättning kunskapsfrågor av lexikal karaktär, dels en uppsättning kunskapsmätt baserad på förmågan att ange vilket parti olika politiska kandidater tillhör.

Dahlbergs slutsats är att det inte finns något som tyder på att förtidsröstningen i sig skulle vara behäftad med en minskad andel politisk kunskap bland väljarna. Skillnaderna i kunskaperna mellan tidigare och sena förtidsröstare samt vallokalsröstare är mycket små. De normativa kraven om ett aktivt deltagande från väljarnas sida och att de skall besitta ett visst mått av politisk kunskap är således inget som går stick i stäv med möjligheterna att förtidsrösta i ett förhållandevis tidigt skede av valrörelsen. Sammantaget pekar det mesta således på att de tidiga och de sena förtidsröstarna brukar olika typer av medier för sitt informationsintag samtidigt som de politiska kunskaperna heller inte tycks bli lidande av möjligheten att förtidsrösta.

Vilka väljare förtidsröstade 2006?

Det är välkänt att valdeltagande skiljer sig åt mellan olika socioekonomiska grupper av väljare. Den traditionella väljarforskningen har därför gjort gällande att de förändringar inom valadministrationen vilka syftar till att underlätta röstningsförfarandet för väljarna, därmed bör medföra ett ökat valdeltagande bland de grupper av väljare som vanligtvis är mindre benägna att gå och rösta (Karp 2000). Om de socioekonomiska grupper av väljare vilka traditionellt karakteriseras av ett lågt valdeltagande är överrepresenterade bland förtidsröstarna, kan man förmoda att det förtida röstningssystemet ändå kan ha en gynnsam effekt på valdeltagandet i allmänhet och inom dessa väljargrupper i synnerhet.

Den tidigare forskningen har gett motstridiga resultat vad gäller förtidsröstandets eventuella effekter på röstbenägenheten inom de grupper av väljare där valdeltagandet traditionellt tenderar att vara lågt. I flertalet amerikanska studier har resultaten visat att ett väl utbyggt system för förtida röstning tenderar att brukas av de grupper av väljare där valdeltagandet traditionellt sett redan är högt (Jeffe 1990;

Karp 2001; Oliver 1996; Stein 1998), medan Holmbergs och Gilljams resultat från 1987 pekar på motsatsen (Holmberg 1987).

Ett första steg i vår analys av effekterna av förtidsröstningsreformen blir att undersöka om 2006 års val skiljer sig från tidigare val vad beträffar vilka väljare som utnyttjar möjligheterna att förtidsrösta. Hade omläggningen av förtidsröstningssystemet några konsekvenser när det gäller väljarnas val av röstsätt?

Det kan därmed vara en god idé genomföra en mer grundläggande beskrivning av de svenska förtidsröstarna utifrån deras socioekonomiska sammansättning. Om den valadministrativa förändring som genomfördes inför valet 2006 verkligen har haft någon enskild substantiell effekt på valdeltagandet och väljarbeteendet, borde rimligtvis de största skillnaderna inom de socioekonomiska väljargrupperna i tabell 2.1 förekomma mellan 2006 års val kontra de övriga valen. Vi förväntar oss därmed att resultaten gällande 1982 till 2002 års val bör vara mer homogena och att de tydligaste skillnaderna skall framkomma mellan perioden 1982-2002 och valet 2006.

Förtidsröstande väljare 1982-2002

Generellt sett är andelen förtidsröstare inom de olika socioekonomiska undergrupperna, med vissa undantag, relativt stabila över tid. Resultaten visar att kvinnor tenderar att förtidsrösta i större utsträckning än männen, en trend som är genomgående för hela tidsperioden 1982 till 2006. Resultatet går hand i hand med valdeltagandet i övrigt då kvinnor tenderar att rösta i högre grad än männen (Brothén 2003: kap 1-2; Holmberg 2004).

Tabell 2.1 Andel förtidsröstare av samtliga röstande i olika väljargrupper i riksdagsvalen 1982-2006 (procent)

	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	Genomsnitt åtta val
Samtliga	33	35	34	34	42	27	28	30	33
Kön									
Man	31	33	32	31	38	22	25	28	29
Kvinna	35	37	36	36	45	28	29	31	34
Ålder									
18-21	34	22	26	22	37	24	21	23	26
22-30	35	33	32	31	36	18	24	26	29
31-40	27	29	28	29	34	21	18	21	25
41-50	26	30	28	31	39	24	23	25	28
51-60	30	34	33	31	44	23	28	30	31
61-70	43	45	42	43	50	34	39	40	42
71-80	47	51	49	47	56	41	44	47	47
Bostadsort									
ren landsbygd	25	27	27	33	35	20	18	23	27
mindre tätort	30	28	27	28	40	25	26	27	29
stad eller större tätort	34	36	36	33	39	28	28	28	33
Sthlm, Gbg, Malmö	35	40	31	32	47	26	31	33	34
Födelseland									
Inrikes född	32	33	33	34	41	27	27	28	32
Utrikes född	37	33	23	39	43	28	28	29	32
Civilstånd									
gift eller sammanboende	28	29	28	29	36	23	22	25	27
ensamstående: ogift/frånskild	38	50	42	45	44	29	27	48	38
ensamstående: änka/änkling	53	39	42	36	61	41	49	33	46
Kyrkogång									
minst en gång i månaden	—	34	34	34	41	24	23	29	31
några gånger om året	—	34	30	34	39	28	25	27	31
mer sällan	—	33	33	34	43	26	23	28	31
aldrig	—	31	31	27	36	24	23	29	28

Kommentar: Resultaten anger andelen poströstare av samtliga intervjuade röstande efter grupptillhörighet (procent). Att notera är att resultaten i tabellen bygger på en urvalsundersökning, Valundersökningen, i samband med varje riksdagsval. Resultaten för "samtliga" kan jämföras med figur 2.1 i kapitel 2. Andelen poströstare skiljer sig mellan valundersökningen och den faktiska andelen poströstare i varje val: 35,1 procent (1982), 37,0 procent (1985), 36,5 procent (1988), 36,8 procent (1991), 35,5 procent (1994), 31,2 procent (1998) och 29,8 procent (2002) samt 31,8 procent (2006). Källa: Valundersökningarna 1982-2006.

Det traditionellt låga valdeltagandet bland yngre väljare återspeglas även bland förtidsröstarna då andelen förtidsröstare fördelat på olika ålderskategorier visar att andelen är lägre bland förstagångsväljarna. Den största andelen förtidsröstare återfinns bland de äldre väljarna. Systemet med förtida röstning tycks därmed gynna de äldre väljarna vilka traditionellt sett tenderar att ha ett lägre valdeltagande i jämförelse med övriga åldersgrupper, något som även bekräftas i Holmberg och Gilljams studie av det svenska riksdagsvalet 1985 samt i Olivers

studie av amerikanska väljare (Oliver 1996; Holmberg & Gilljam 1987).

Vad gäller bostadsort visar resultaten för perioden 1982-2006 att väljare boende på landsbygden är något mindre benägna att förtidsrösta jämfört med väljare bosatta i tätorter eller större städer. Med vissa undantag tenderar förtidsröstandet att vara något mera utbrett bland väljare boende i storstäderna. Inom denna grupp av väljare tenderar även valdeltagandet att vara något lägre i jämförelse med väljare boende i större tätort eller städer.

Det tycks även som om medborgare födda utanför Sveriges gränser är något mer benägna att förtidsrösta i jämförelse med inrikes födda medborgare. Sett över tid är dock variationerna betydande, särskilt vad gäller den relativt låga andelen förtidsröstande utrikesfödda väljare i valet 1988. Det relativt låga antalet utrikesfödda väljare som är representerade i 1988 års valundersökning, i det här fallet 28 stycken, gör att siffrorna för 1988 bör tas med en nypa salt. Av särskilt intresse för denna undersökning är dock skillnaden mellan valen 2002 och 2006. Här visar vår undersökning inga skillnader alls mellan inrikes- och utrikesfödda väljare.

I den kvarvarande kategorin som är kyrkogång är andelen förtidsröstare stabila över tid och resultaten skiljer sig inte nämnvärt mellan de fyra grupperna.

Sammantaget är trenderna relativt homogena över tid. Resultaten styrker även Holmbergs och Gilljams resultat från 1987 (Holmberg & Gilljam 1987) då det svenska förtidsröstningssystemet generellt sett tycks gynna äldre och ensamstående boende i städer, vilka är väljargrupper där valdeltagandet traditionellt sett tenderar att vara något lägre i jämförelse med övriga väljargrupper.

Finns det något som tyder på att förtidsröstningsreformen inför 2006 års val kan ha haft någon inverkan på valet av röstsätt – vallokalsröstande eller förtidsröstande – i olika väljargrupper? Vid en närmare jämförelse mellan resultaten för perioden 1982 till 2002 samt resultaten för 2006 års val visar det sig att beteendemönstren är fortsatt stabila över tid vad gäller kön, ålder, bostadsort, civilstånd samt kyrkogång (se tabell 2.1). Det framkommer därmed inga skillnader i valet av röstsätt bland dessa fem kategorier av väljare i valet 2006 i jämförelse med 2002 års val.

Sett till olika väljargrupper efter ekonomisk situation och ställning har tidigare studier visat att arbetare röstar i mindre utsträckning än tjänstemän, medan högutbildade väljare tenderar att ha ett högre valdeltagande jämfört med lågutbildade. Andra faktorer som påverkar valdeltagandet är ekonomisk situation och klass då det visat sig att individer tillhörande arbetarklassen tenderar att rösta i mindre ut-

22 Kapitel 2 Valdeltagande och förtidsröstning

sträckning än individer från medelklassen (Brothén 2003: kap 1-2; Holmberg 2004).

Tabell 2.2 Andel förtidsröstare i olika väljargrupper i riksdagsvalen 1982-2006 (procent)

	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	Snitt åtta val
Samtliga	33	35	34	34	42	27	28	30	33
Utbildning									
låg	29	33	33	31	40	27	33	35	32
medel	33	32	33	32	39	23	23	26	30
hög	35	34	28	33	41	29	28	27	32
Yrke									
industriarbetare	27	33	32	26	39	21	19	21	27
övrig arbetare	32	34	35	31	36	23	29	32	31
lägre tjänsteman	34	35	35	35	49	29	25	30	34
mellan tjänsteman	29	29	27	33	37	26	28	29	30
högre tjänsteman	36	36	28	36	44	31	26	26	33
småföretagare	32	34	36	32	47	33	33	30	34
jordbrukare	26	23	23	25	23	14	21	48	25
studerande	46	36	39	35	40	28	22	29	34
Klasstillhörighet									
arbetarklass	30	33	34	29	37	22	26	28	29
medelklass	31	32	31	35	41	28	27	29	32
övre medelklass	36	36	28	32	44	31	26	28	32
Hel- eller deltidsarbete									
heltid	27	32	32	32	39	26	26	28	30
deltid	29	32	31	34	42	25	30	31	31
Sektor									
offentlig	32	33	33	32	42	30	29	30	32
privat	31	32	31	32	39	22	25	28	30
Fack									
LO	27	29	30	29	37	21	22	26	27
TCO	30	30	28	31	39	26	24	24	29
SACO	30	36	32	28	47	28	34	29	33
Bostadsform									
hyr bostaden		36	38	37	45	30	30	24	35
äger bostaden	28	31	28	29	37	24	25	25	28
Bostadstyp									
lantgård/ensamliggande									
villa	26	29	28	33	34	20	16	24	26
villa eller radhus	29	29	26	26	36	24	24	25	27
lägenhet i flerfamiljshus i									
högghusområde	36	37	36	41	50	31	35	33	37
lägenhet i flerfamiljshus									
ej i högghusområde	38	41	41	37	46	29	30	34	33

Kommentar: Resultaten anger andelen poströstare av samtliga intervjuade röstande efter grupptillhörighet (procent). Jfr kommentar till tabell 4.1. *Källa:* Valundersökningarna 1982-2006.

Resultaten i tabell 2.2 visar att personer med arbetarklassbakgrund traditionellt sett, med vissa undantag, har tenderat att förtidsrösta i mindre utsträckning än personer från övre medelklass. Sett ur ett socioekonomiskt klassperspektiv bekräftas därmed resultaten från flera amerikanska studier delvis av resultaten i denna analys i den meningen att det främst är bland de grupper av väljare där valdeltagandet generellt sett tenderar att vara högt som förtidsröstandet är som mest utbrett (Jeffe 1990; Karp 2001). Om det inte vore för resultaten i 2002 års och 2006 års valundersökning vore en rimlig slutsats att förtidsröstningssystemets betydelse för valdeltagandet i allmänhet, inte bör överskattas då det främst tycks vara socioekonomiska grupper med ett traditionellt högt valdeltagande som förtidsröstar. Så är nu inte fallet då resultaten i tabellen även visar att skillnaderna mellan dessa grupper kommit att minimeras under de senaste två valen. Sammantaget har förtidsröstandet minskat inom samtliga klassblock, dock mest bland väljare tillhörande den övre medelklassen.

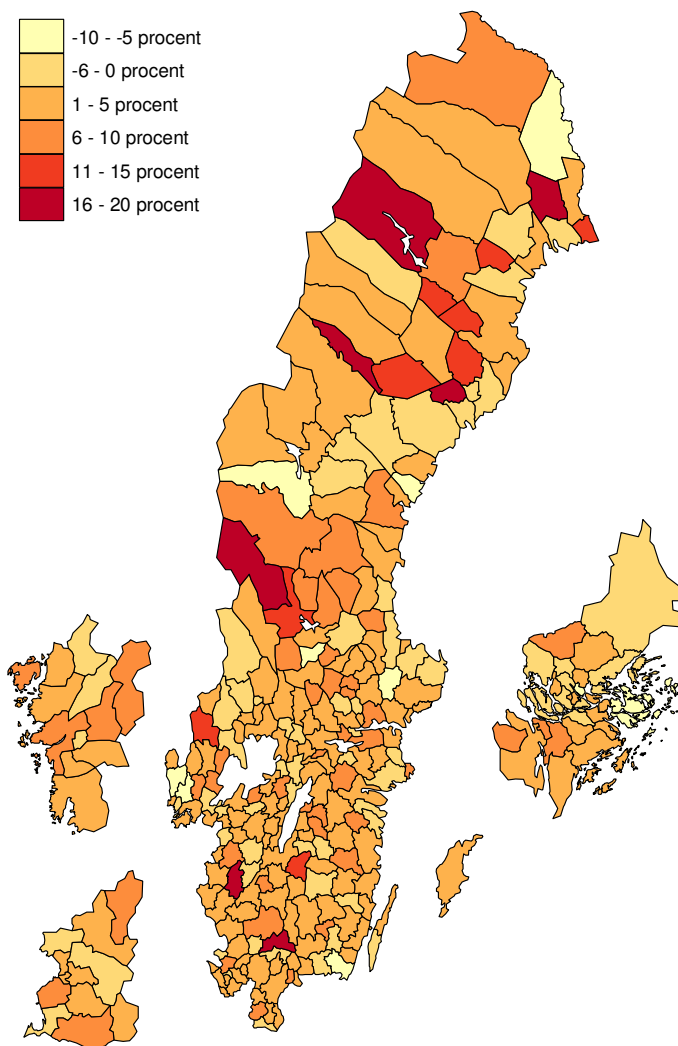
Att detta skulle vara ett resultat av förtidsröstningsreformen är att dra för långgående slutaster då utjämningsprocessen tog sin början redan i 2002 års val. Vad som dock kan fastslås är att skillnaderna mellan grupperna är fortsatt små även i 2006 års val, vilket ur ett normativt perspektiv får betraktas som positivt då förändringen i förtidsröstningssystemet inte tycks ha bidragit till att någon specifik klassrelaterad väljargrupp gynnas eller missgynnas.

Dock skall det framhåvas att resultaten i tabell 2.1 styrker Holmbergs och Gilljams resultat från 1987 då det svenska förtidsröstningssystemet generellt sett tycks gynna äldre och ensamstående väljare boende i städer, vilka är väljargrupper där valdeltagandet tenderar att vara något lägre i jämförelse med övriga väljargrupper. Även om det hittills inte finns något som tyder på att förtidsröstningsreformen inför 2006 års val har haft någon direkt inverkan på väljarbeteendet bland svenska väljare kan de inte uteslutas att systemet med förtida röstning *per se* har en positiv effekt på valdeltagandet inom de grupper av väljare vilka traditionellt sett präglats av ett lågt valdeltagande.

Allmänt sett är dock beteendemönstren relativt stabila över tid. Förtidsröstandet är som mest utbrett inom samtliga grupper under 1980-talet. Under perioden 1982 till 2002 tycks dock som om andelen förtidsröstande väljare, oavsett socioekonomisk tillhörighet, följer den nedåtgående trenden i antalet röstmottagningsställen. Givet att så skulle vara fallet torde förtidsröstandet således öka under valet 2006 och av resultaten i figur 2.1 att döma har så även skett då den totala andelen förtidsröstare ökat från valet 2002 till valet 2006. Dock är fördelningen mellan olika socioekonomiska grupper mycket likartad. Vi kan inte finna några avgörande skillnader mellan förtidsröstarna i 2002 års val och förtidsröstarna i 2006 års val ur ett socioekonomiskt

perspektiv då sammansättningen av grupperna inte har ändrats nämnvärt mellan dessa båda val.

Figur 2.2 Förändring av andelen förtidsröstare i respektive kommun mellan 2002 och 2006 års val (procent) (procentenheter?)

Kommentar: Kartan visar den geografiska fördelningen av skillnaden i andelen förtidsröster i samband med riksdagsvalet 2002 och 2006. Ju mörkare färg på en kommun, desto mer ökade andelen förtidsröstare i valet 2006 i jämförelse med valet 2002. Det skall dock påpekas att vi inte känner den exakta andelen förtidsröster, utan det som redovisas är antalet mottagna förtidsröster i kommunen delat med antalet röstberättigade vid val till kommunfullmäktige, vilket approximativt är detsamma som andelen förtidsröster. Källa: SCB och Valmyndigheten.

Hittills har vi fokuserat på hur förtidsröstarna är fördelade inom olika socioekonomiska grupperingar. Det har även konstaterats att förtidsröstning generellt sett är något mer vanligt förekommande i städer än i landsbygd. Figur 2.2 visar andelen förtidsröstare i respektive kommun. Ur det perspektivet blir resultaten om geografisk fördelning något mer nyanserade. Vad som framkommer är att förtidsröstningen i 2006 års val tycks ha varit mest utbredd i de mindre befolkade inlandskommunerna. En tänkbar förklaring bakom detta mönster skulle kunna vara att avståndet till vallokaler trots allt spelar roll för vilket röstningsförfarande som används.

Vilka partier gynnas av förtidsröstningen?

En mer kontroversiell fråga är om det är vissa partier som gynnas av att vi har ett generöst utbyggt förtidsröstningssystem? Historiskt vet vi att moderaterna har haft ett något starkare stöd bland poströstare än bland vallokalsröstare. För socialdemokraterna har det varit tvärtom: ett starkare stöd bland vallokalsröstare än poströstare (Holmberg 2003). Även folkpartiet har haft något starkare stöd bland förtidsröstare än bland vallokalsröstare. Avvikelserna i partistöd hos dessa väljargrupper har ansetts bero på skillnader i livsstilmönster som i sin tur beror på socioekonomiska faktorer: att borgerliga fp- och m-väljare tenderar att vara mer upptagna och mer på resande fot och därför utnyttjar möjligheterna till förtidsröstning i högre grad än andra partiers väljare (Holmberg 2003).

Man bör vara medveten om att de historiska skillnaderna i partiernas röststöd mellan förtidsröstare och vallokalsröstare inte skall dramatiseras då det trots allt rör sig om relativt små skillnader.

Jämförelserna av partiernas röststöd bland förtidsröstare och vallokalsröstare 2006 visar ett annorlunda mönster än tidigare under poströstningens epok. För det första är avvikelserna betydligt mindre än vad de varit tidigare. Den genomsnittliga avvikelsen i partiernas röststöd bland vallokalsröstare och förtidsröstare är endast 0,9 procentenheter för riksdagsvalet 2006, den lägsta någonsin (se tabell 2.3). Även Sveriges Televisions vallokalsundersökning Valu2006 uppvisar den hittills minsta genomsnittliga avvikelsen (1,3 procentenheter) mellan förtidsröstare och vallokalsröstare (se tabell 2.4).

För det andra står socialdemokraterna för första gången något starkare bland förtidsröstarna än bland vallokalsröstarna (-1). Största avvikelserna 2006 gäller för folkpartiet som hade ett två procentenheters starkare stöd bland vallokalsröstarna än bland förtidsröstarna (+2).

Tabell 2.3 Partiernas stöd bland förtidsröstare respektive vallokalsröstare i riksdagsvalen 1982-2006 (skillnad i procentenheter, valundersökningarna)

	valår								genomsnitt 1982-2006
	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	
parti									
v	+2	±0	±0	-1	+1	-1	+1	-1	0,2
s	+2	+3	+2	+6	+1	+2	+1	-1	3,4
mp	±0	±0	-2	+1	+2	-1	±0	±0	0,0
c	+3	+4	+3	+1	+2	±0	+3	±0	2,0
fp	+3	+1	-2	-1	-2	±0	-3	+2	-0,4
kd	-2	-1	±0	-2	±0	+3	±0	-1	-0,5
m	-7	-9	-2	-6	-4	-4	-2	-2	-4,5
övriga	±0	±0	±0	±0	±0	±0	-1	±0	-1,0
Absolut genomsnitt	2,4	2,3	1,4	2,3	1,5	1,4	1,4	0,9	1,7

Kommentar: Resultaten visar skillnaden i procentenheter mellan andelen partiröster avgivna i vallokal respektive i lokal för förtida röstning. Ett plustecken (+) indikerar mer stöd i vallokal än i förtidsröstningslokal medan ett minustecken (-) visar på ett starkare stöd i förtidsröstningslokal än i vallokal. Genomsnittet gäller den absoluta procentskillnaden för 7 partier plus gruppen övriga. Data har hämtats från Valundersökningarna 1982-2006.

Tabell 2.4 Partiernas stöd bland förtidsröstare respektive vallokalsröstare i riksdagsvalen 1982-2006 (skillnad i procentenheter, vallokalsundersökningarna)

	valår					genomsnitt 1982-2006
	1991	1994	1998	2002	2006	
parti						
v	-1	±0	+1	+2	-1	+0,4
s	+9	+8	+5	+7	+2	+6,2
mp	±0	-3	-1	-1	±0	-1
c	-1	±0	2	+1	+2	+0,4
fp	-2	-2	±0	-4	-2	-2
kd	+1	±0	-1	±0	+1	+0,3
m	±0	-3	-4	-6	-2	-3
övriga	-6	-1	-1	±0	±0	-1,6
Absolut genomsnitt	2,5	2,1	1,9	2,6	1,3	2,1

Kommentar: Resultaten visar skillnaden i procentenheter mellan andelen partiröster avgivna i vallokal respektive i lokal för förtida röstning. Ett plustecken (+) indikerar mer stöd i vallokal än i förtidsröstningslokal medan ett minustecken (-) visar på ett starkare stöd i förtidsröstningslokal än i vallokal. Genomsnittet gäller den absoluta procentskillnaden för 7 partier plus gruppen övriga. Data har hämtats från Sveriges Televisions Vallokalsundersökningar (Valu) 1982-2006 (Hernborn 2007; Hernborn 2003)

Den överraskande bilden av försvagade och förändrade samband mellan partival och röstningssätt är intressant och väcker nya frågeställningar. Representerar maktskiftesvalet 2006 någon unikt och tillfälligt när det gäller väljarnas val av röstningssätt? Har förändringarna alls med förtidsröstningsreformen att göra?

En möjlig förklaring bakom dessa resultat skulle kunna vara den ökade spridningen av lokaltyper som kom att användas för förtidsröstningen i 2006 års val. Att den geografiska rörligheten för olika människor till olika platser är inte så konstigt. Det skulle alltså kunna vara så att *vilken typ av lokal* som används som röstmottagningsställe har betydelse för partiernas röststöd. Det går inte att utesluta att förtidsröstningssystemets utformning kan gynna vissa partier och missgynna andra. I det här sammanhanget har vi dock inte möjlighet att gå vidare och undersöka saken närmare.

Våra analyser slår dock fast att det nya förtidsröstningssystemet med kommunerna som ansvariga har producerat avsevärt *mindre* skillnader än vad som var fallet under poströstningsepoken, vilket måste bedömas som något i grunden positivt. Två undersökningar, valundersökningen 2006 och SVT:s vallokalundersökning 2006, bekräftar denna utveckling, men om det är en tillfällighet eller en bestående effekt av förtidsröstningsreformen måste vi låta framtiden utvisa.

Kapitel 3 Tillgänglighet

Tillgänglighet är ett vitt begrepp men i en förtidsröstningskontext kan begreppet ytterst ändå sägas handla om antalet röstmottagningsställen, dess belägenhet och öppettider (Oscarsson 2003), men även vilken typ av röstmottagningsställe som används. I teorin kan alla dessa faktorer påverka medborgarnas instrumentella motivation att rösta.

Tillgängligheten i det gamla poströstningssystemet – operationaliserat som antal röstmottagningsställen – minskade mellan 1982 och 1998 (se tabell 3.1). Den största nedgången förekom under åren 1988-1998. I samband med 2002 års val upphörde den nedåtgående trenden. Då skedde en viss ökning av antalet röstmottagningsställen för förtida röstning. Den största ökningen sker dock i samband med 2006 års val.

Tabell 3.1 Antal röstmottagningsställen för förtida röstning vid allmänna val 1982 - 2006.

		Röstmottagningsställen					
		Varav	Varav	Varav	Antal	Tillfälliga	
Totalt		postkontor	partnerkontor/entreprenad	särskilda postkontor	öppna kontor på valdagen	postkontor	
1982	2173	2173	0	9	2164	1935 (+9)	
1985	2102	2102	0	0	2085	1947 (+14)	
1988	2070	2070	0	0	1992	2033 (+21)	
1991	1888	1888	0	0	1808	2005 (+35)	
1994	1674	1390	222	62	360	2023 (+30)	
1998	1444	1089	355	— ₃	344	1779 (+21)	
2002	1496 ⁴	849	369	162 ²	314	0 ¹	
2006	1785	-	-	-	599	-	

Kommentar: Resultaten är hämtade från (Brothén 2003) vilken i sin tur bygger på något olikartade uppgifter. För 1994 har i kolumnen tillfälliga postkontor intagits institutionerna (sjukhus och vårdinrättningar) och tillfälliga postkontor i glesbygd medan särskilda postkontor är sådana som bara varit öppna på kvällen eller kortare tid. ¹ Fr.o.m. 2002 svarar Posten inte för röstningen på vårdinrättningar annat än som underentreprenör till vissa kommuner. Institutionsröstning anordnades däremot vid 1 847 institutioner vid 2002 års val. Motsvarande siffra för 2006 års val är 3136 röstmottagningsställen totalt med institutioner inräknade. För att öka jämförbarheten i materialet över tid har vi därför valt att även i 2006 års val exkludera institutionsröstningen och utgå ifrån det faktiska antalet röstmottagningsställen ² De 162 som redovisas som särskilda postkontor 2002 bör troligen jämföras med de 30 som finns under tillfälliga

postkontor och de 62 som redovisas som särskilda postkontor 1994. ³⁾ Uppgift saknas. Det skall påpekas att siffrorna för 2002 är något osäkra då uppgifterna gällande det exakta antalet röstmottagningsställen är något motstridiga. Enligt Brothén uppgår antalet röstmottagningsställen 2002 till 1375 medan motsvarande uppgifter från valmyndigheten anger 1496. Tabellen utgår i det här fallet från Valmyndighetens uppgifter då vi bedömer dem som mest tillförlitliga. **Källa:** Postens PM 1992-06-24 och 1989-06-12, Nils Johnson (Posten), Gerd Olsson (Posten Sverige AB), Vivan Nilsson (Valmyndigheten), Valmyndigheten 2003:1, s. 10, samt SOU 2000:125, s. 162. Uppgifter för 2006 är hämtade från Valmyndigheten.

Antalet röstmottagningsställen uppgick till 1 496 i 2002 års val. Motsvarande siffra för riksdagsvalet 2006 är 1 785, vilket är en ökning med 19 procent. Antalet röstmottagningsställen uppnådde därmed samma nivå som inför valet 1991.

Sett till antalet röstmottagningsställen för förtida röstning råder således ingen tvekan om att tillgängligheten ökade mellan 2002 och 2006. Enbart antalet röstmottagningsställen är dock ett något trubbigt mått på tillgänglighet. En ökning av antalet röstmottagningsställen behöver nämligen inte per automatik innebära att tillgängligheten i sig har ökat för medborgarna. Från 1991 och framåt skedde exempelvis inte bara en allmän nedgång av antalet röstmottagningsställen i takt med att många postkontor lades ner. Tillgängligheten kan även sägas ha minskat i den meningen att antalet ärenden som den genomsnittlige medborgaren traditionellt utfört i postens regi också minskade undan för undan som ett resultat av utlokaliseringar och tekniska framsteg.

Den mest påtagliga förändringen efter att kommunerna, i samband med den nya vallagen (2005:837), övertog ansvaret för den förtida röstningen är inte nödvändigtvis det ökade antalet röstmottagningsställen, utan snarare *vilken typ* av lokaler som användes som röstmottagningsställen. Då förtidsröstandet traditionellt sett varit förpassat till postkontoren kom 2006 års val att innebära att förtidsröstningen blev förlagd i olika offentliga byggnader såsom bibliotek, samlingslokaler och olika serviceinrättningar. Det skall dock tilläggas att en viss förändring började genomföras redan vid tidigare val men det var i samband med valet 2006 som de största förändringarna kom att ske.

Vi menar att ökad mångfald av lokaltyper kan *i sig* ha haft en positiv effekt på individers röstbenägenhet. Det beror på att människors skilda livsstilar tenderar att föra dem till olika typer av platser. Om många olika lokaltyper används minskar risken att personer som exempelvis inte har inarbetade vanor att gå till biblioteket eller till medborgarkontoret eller till kvartersbutiken går miste om tillfälligheter att förtidsrösta samtidigt som de gör andra ärenden. Att använda många olika typer av lokaler ökar möjligheterna att nå många kategorier av medborgare.

I tabell 3.2 framkommer att biblioteken toppar listan över röst-mottagningsställen för förtida röstning då 35 procent lokalerna till-handahölls av biblioteken. Butiker av allahanda slag utgjorde 11 procent av röstmottagningsställena 2006 medan skolor och kommunhus stod för 9 respektive 6 procent vardera. Övriga offentliga lokaler utgjorde 6 procent, medan olika typer av bhus och allmänna gårdar stod för cirka 5 procent av röstmottagningsställena.

Tabell 3.2 Typ av röstmottagningsställen tillgängliga för förtidsröstning i samband med 2006 års allmänna val.

Lokal	Antal	Procent
Bibliotek	632	35,4
Butik	201	11,2
Skola	162	9,1
Bygdegård/ bhus/gemensamma lokala samlingslokaler	122	6,8
Kommun	120	6,7
Övriga offentliga lokaler	111	6,2
Stads-	71	4
Post-	67	3,8
Svenska kassaservice	57	3,2
Omsorg och vårdcentral	55	3,1
Församling-	50	2,8
Medborgar-	46	2,6
Folkets hus	34	1,9
Särskilda röstmottagningsställen	29	1,6
Övriga privata lokaler	28	1,6
	1785	100

Kommentar: Till kategorin *bibliotek* har samtliga bibliotek inräknats oavsett lokaliser-ing. Kategorin *skolor* gäller uteslutande skollokaler av olika slag, dock ej skolbibliotek som räknats till bibliotekskategorin. Kategorin *kommun* utgörs av lokaler som direkt kan kopplas till kommunen såsom kommunhus, kommunkontor, kommunförvaltning, förvaltningskontor, medborgarkontor och lokala servicekontor. Till kategorin *stads-* hör stadshus, rådhus, stadsdelsnämnd eller stadshuskontor. Kategorin *butiker* utgörs av servicebutiker, köpcentran och bensinstationer samt banker. Svensk kassaservice består uteslutande av kassakontor. Kategorin *omsorg och vårdcentraler* utgörs av äldreboenden, gruppboenden och servicehus, dagcentraler och vårdcentraler samt sjukhus. Vårdcentralerna inräknades i denna kategori pga. det låga antalet (9 vårdcentraler och sjukhus totalt). Kategorin *Församling-* gäller församlingshem, församlingsgård, missionskyrkor, bönehus och pastorsexpeditioner. Kategorin *post-* gäller olika postmottagningsställen. Kategorin *medborgar-* gäller medborgarhus och medborgarkontor. Kategorin *Folkets hus* gäller uteslutande folkets hus medan kategorin *särskilda röstmottagningsställen* innefattar uttryckliga särskilda röstmottagningsställen samt valbussar. Till kategorin *övriga offentliga lokaler* räknas centralstationer, kulturhus, konserthus, museer, företagscentran, turistbyråer, idrottsanläggningar. I kategorin *övriga privata lokaler* räknas ideella föreningar, Röda Korset, konferens- och hotellanläggningar. Källa: Valmyndigheten.

En tänkbar sidoeffekt av förtidsröstningsreformen skulle därmed kunna vara att tillgängligheten har ökat men inte enbart som en effekt av ett ökat antal röstmottagningsställen utan dessutom som en följd av att nya typer av röstmottagningsställen har kommit att ersätta posten. Man skulle här kunna göra en uppdelning mellan *faktisk* tillgänglighet och *upplevd* tillgänglighet. En ökning respektive minskning av den upplevda tillgängligheten kan därmed vara sammankopplad med i vilken utsträckning som även andra typer av ärenden kan uträttas i anslutning till röstmottagningsstället.

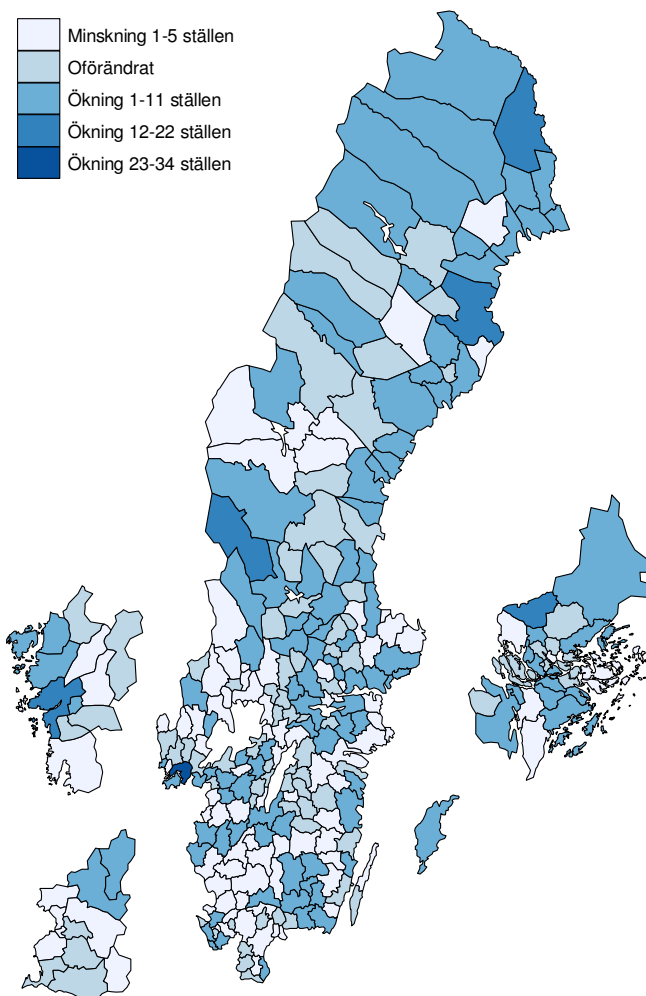
Innan postväsendet började reformeras i början av 1990-talet och dagens informations- och kommunikationssamhälle låg i sin linda utfördes många typer av ärenden på de lokala postkontoren. Paket hämtades, brev skickades och transfereringar genomfördes. Flertalet medborgare utförde därmed många olika typer av ärenden inom postens regi och att då även avlägga sin förtida röst var något som kunde göras samtidigt som övriga ärenden uträttades. I dag har alla dessa funktioner utlokaliserats och istället är det närbutiker och bensin och servicestationer som övertagit ansvaret för flertalet av postens ursprungliga funktioner. Om då även möjligheten att förtidsrösta förläggs till någon av dessa platser torde det därmed även ske en ökning av den upplevda tillgängligheten då förtidsröstandet, precis som förr, åter kan genomföras i samband med att övriga ärenden uträttas. (Frågeställningen om hur svenska väljare upplevde det nya systemet med den förtida röstningen i valet 2006 behandlas mer utförligt i kapitel 5)

I förlängningen är det således inte en helt orimlig tanke att det finns skillnader i såväl valdeltagande som i väljarnas förtroende för förtidsröstningssystemet beroende på vilken typ av lokal som används som röstmottagningsställe.

Var ökade tillgängligheten?

Hur fördelar sig uppgången i antalet röstmottagningsställen i 2006 års val geografiskt? Av figur 3.1 framgår att antalet röstmottagningsställen totalt sett har ökat. Men bakom ökningen döljer sig såväl minskad, bibehållen och ökad tillgänglighet. I storstadsregionerna framkommer inga direkta skillnader mellan 2002 och 2006 års val. Den mest påtagliga förändringen gäller istället Norrlands inland. Framst är det i Västerbottens och Norrbottens län som det skett en tydlig ökning antalet röstmottagningsställen, men även i Värmlands län syn en tydlig skillnad mellan antalet röstmottagningsställen vid 2002 och 2006 års val.

Figur 3.1 Förändring av antalen röstmottagningsställen i respektive kommun mellan valen 2002 och 2006.

Kommentar: Kartan visar den geografiska fördelningen av skillnaden i antalet röstmottagningsställen i samband med riksdagsvalet 2002 och 2006. Ju mörkare färg en kommun har desto fler röstmottagningsställen fanns där i samband med 2006 års val. Källa: Valmyndigheten.

Utifrån resultaten i tabell 3.2 framkom att diversifieringen av vilken typ av röstmottagningsställe som använts ökade markant i 2006 års val då kommunerna övertog ansvaret för förtidsröstningen. Bibliotek,

skolor, butiker och bygdegårdar av olika slag toppade listan. En tänkbar förändring i den geografiska spridningen mellan 2002 och 2006 års val skulle därmed kunna vara att antalet röstmottagningsställen framförallt har ökat i de mer glesbefolkade inlandskommunerna där det förmodligen finns fler alternativa röstmottagningsställen än vad det traditionellt sett har funnits postkontor.

Tabell 3.3 Antal och andel kommuner som minskat, bibehållit respektive ökat antalet förtidsröstmottagningsställen mellan valen 2002 och 2006, efter tätortsgrad

Tätortsgrad 2005	ökat/minskat	antal kommuner	procent
1, (29-39 proc)	minskning	1	25
	oförändrat	1	25
	ökning	2	50
	Totalt:	4	100
2, (40-49 proc)	minskning	8	44
	oförändrat	4	22
	ökning	6	33
	Totalt:	18	100
3, (50-59 proc)	minskning	3	10
	oförändrat	13	42
	ökning	15	48
	Totalt:	31	100
4, (60-69 proc)	minskning	20	38
	oförändrat	15	29
	ökning	17	33
	Totalt:	52	100
5, (70-79 proc)	minskning	29	34
	oförändrat	24	28
	ökning	32	38
	Totalt:	85	100
6, (80-89 proc)	minskning	23	37
	oförändrat	15	24
	ökning	24	39
	Totalt:	62	100
7, (90-100 proc)	minskning	11	29
	oförändrat	10	26
	ökning	17	45
	Totalt:	38	100

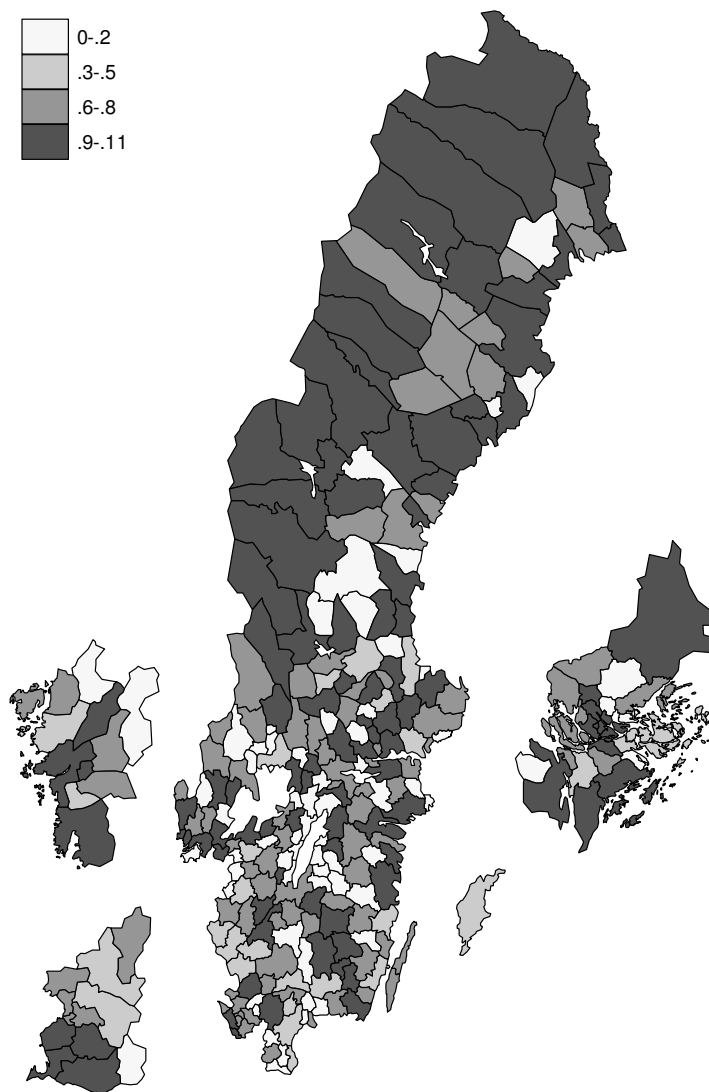
Kommentar: Uppdelningen har skett enligt kommunernas tätortsgrad år 2005. Källa: Valmyndigheten.

Resultaten i tabell 3.3 visar dock inte på några tydliga skillnader bland landets kommuner när dessa indelats efter tätortsgrad 2005, det vill säga efter den procentuella andelen kommuninneväsnare boende i

tätorter. Både kommuner med lägre och med högre tätortsgrad tycks ha ökat eller minskat antalet röstmottagningsställen mellan valen 2002 och 2006 i samma utsträckning.

Som tidigare nämnts innebar förtidsröstningsreformen att mångfalden av röstmottagningslokaler ökade i 2006 års val. Såsom framgick i figur 3.1 ökade antalet ställen framförallt i inlandskommunerna och i övre Norrland. Dock hade flera av inlandskommunerna relativt stort antal röstmottagningsställen redan i 2002 års val. Det är tänkbart att den ökade mångfalden av röstmottagningslokaler i någon mån hänger samman med kommunernas geografiska lokalisering eller kanske ännu hellre kommunernas invånarantal och tätortsgrad. I figur 3.2 framkommer även att diversifieringen är större i de mindre folkrika kommunerna, exempelvis i flertalet av inlandskommunerna.

Figur 3.2 Diversifiering av röstmottagningsställen vid allmänna valen 2006 i respektive kommun.

Kommentar: För varje kommun har beräknats ett spridningsmått (index of qualitative variation) (Esaiasson et al. 2007) som kan variera mellan 0 (alla röstmottagningslo-

kaler i kommunen är av samma typ) och 1 (maximal variation av typen av mottagningslokaler). Samma kodning av lokaliteter har använts som redovisas i tabell 3.2. Källa: Valmyndigheten.

Fördelningen i figur 3.2 ger därmed ett visst stöd för diversifieringshypotesen, vilken innebar att tillgängligheten inte bara ökat som en effekt av ett högre antal röstmottagningsställen utan dessutom som en följd av att nya typer av röstmottagningsställen kommit att ersätta postkontoren. Det småländska inlandet tenderar, tillsammans med inlandskommunerna och de norrländska kommunerna, att ha en något högre diversifieringsgrad i jämförelse med övriga kommuner.

Fem mått på tillgänglighet

Såsom framgått är tillgänglighet ett mångfacetterat begrepp som inbegriper många olika aspekter. Men ur ett förtidsröstningsperspektiv handlar tillgängligheten ändå ytterst om *antalet öppna förtidsröstningsmottagningslokaler som en given individ har tillgång till i sin vardag*. Denna definition innebär dock att enbart antalet röstmottagningsställen i respektive kommun inte är tillräckligt som mått på tillgängligheten för en viss individ. Av den anledningen kommer vi i den fortsatta analysen att använda oss av inte mindre än fem olika mått på tillgänglighet. Sammantaget syftar de olika operationaliseringarna till fånga upp de olika tillgänglighetsaspekterna genom att ta hänsyn till såväl andel röstberättigade per röstmottagningsställe såsom antal röstmottagningsställen per kvadratkilometer.

Våra fem tillgänglighetsmått är:

- 1) antal ställen i kommunen där väljaren bor
- 2) antal ställen / befolkningsmängd
- 3) antal ställen / yta
- 4) antal ställen / tätortsgrad
- 5) tillgänglighetsindex²

² Tillgänglighetsmått 5 är baserat på faktorn från en faktoranalys av de fyra övriga tillgänglighetsmått.

Kapitel 4. Tillgänglighet påverkar röstbenägenhet?

Kan även mycket små förändringar av valadministrationen – så som t ex en 19 procentig ökning av antalet tillgängliga röstmottagningsställen för förtida röstning – generera mätbara effekter på individuella väljares röstbenägenhet i ett val? Finns det något statistiskt signifikant samband mellan graden av tillgänglighet i det förtida röstningssystemet och individers valdeltagande?

Vi kräver ordentliga belägg innan vi kan konstatera att det finns några effekter av tillgänglighet och tillgänglighetsförändringar på valdeltagande. Det beror på att det finns en mycket stor mängd etablerade förklaringar till varför individer väljer att delta i demokratiska val. I de kommande analyserna använder vi oss av två grundmodeller som vi tagit fram för att underlätta jämförelser mellan de olika datamängder vi analyserar. Grundmodellerna representerar inte några fullständiga förklaringsmodeller över individuellt valdeltagande. De ingående variablerna är utvalda för att maximera jämförbarheten mellan Valundersökningen 2006 och Valdeltagandeundersökningen 2006. Ett andra urvalskriterium har varit att så långt det är möjligt använda registeruppgifter eftersom vi velat ha med så många urvalspersoner som möjligt i våra analyser. Viktiga förklaringsvariabler till individers röstbenägenhet som endast kan samlas in via intervjuer har fått stå tillbaka eftersom sådana uppgifter endast finns för undersökningarnas respondenter.

Analyserna i det här kapitlet är organiserade i tre steg. I det första steget genomförs analyser av tillgänglighetseffekter på aggregerad nivå. Landets 290 kommuner är analysenhet i de analyserna. I det andra steget genomförs motsvarande analyser på individnivå.

Effekter av tillgänglighet på aggregerad nivå

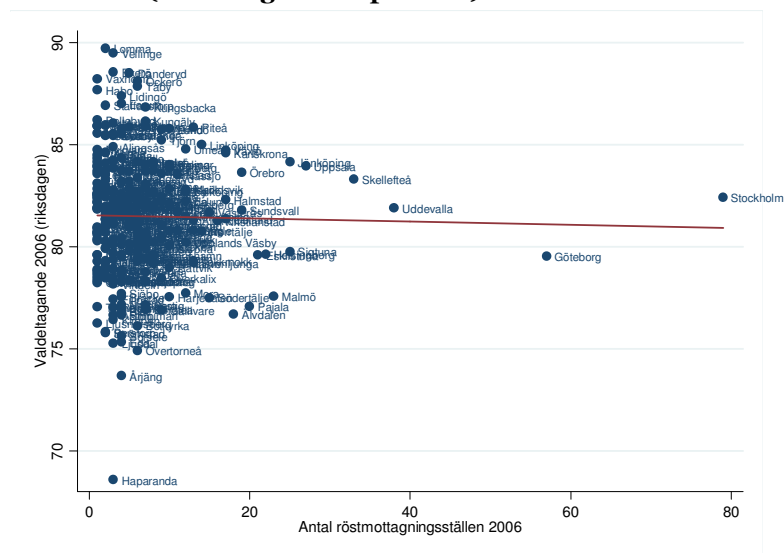
Utifrån gängse teorier gällande valdeltagande och väljarbeteende betraktas rösthandlingen, som tidigare nämnts, oftast som ett resultat av individuella och kollektiva fördelar ställt mot kostnaden för att rösta, där kostnaden innefattar de praktiska bestyren som är förknippade med själva rösthandlingen. Om tillgängligheten då ökar borde rimligt-

vis även kostnaderna minska, vilket i sin tur torde leda till ett högre valdeltagande. Det borde alltså finnas ett samband mellan graden av tillgänglighet och valdeltagande. På motsvarande sätt borde *förändringar* av tillgängligheten kunna leda till förändrade valdeltagandeni-vär.

Vi vet redan att tillgängligheten faktiskt har ökat mellan valen 2002 och 2006 sett till antal förtida röstmottagningsställen. Men vi vet också att det finns stora variationer mellan landets kommuner när det gäller tillgänglighet. Som ett första steg i vår analys prövar vi om det ökade antalet röstmottagningsställen har haft någon positiv effekt på det aggregerade valdeltagandet i landets kommuner.

I figur 4.1 redovisas ett punktdiagram som visar sambandet mellan antalet röstmottagningsställen och valdeltagande för landets 290 kommuner i samband med valet 2006. Observationerna illustrerar tydligt en avsaknad av uppenbara direkta samband på aggregerad nivå mellan valdeltagande och antal röstmottagningsställen. Vad som dock framkommer är att det rör sig om ett svagt negativt samband mellan valdeltagande och antal röstmottagningsställen (se figur 4.1). Tydligt är dock att det främst är storstäderna Stockholm och Göteborg som utgör de mest avvikande fallen. Den svagt negativa effekten skulle således delvis kunna förklaras med att storstadsregionerna, relativt sett, har ett stort antal röstmottagningsställen samtidigt om valdeltagandet även tenderar att vara lägre i dessa områden. Att valdeltagandet tenderar att vara lägre i storstäderna är även något vi vet från tidigare studier (Holmberg 2004). Det skall dock påpekas att både Stockholms kommun och Stockholms län hade ett valdeltagande över riksgenomsnittet i riksdagsvalet 2006.

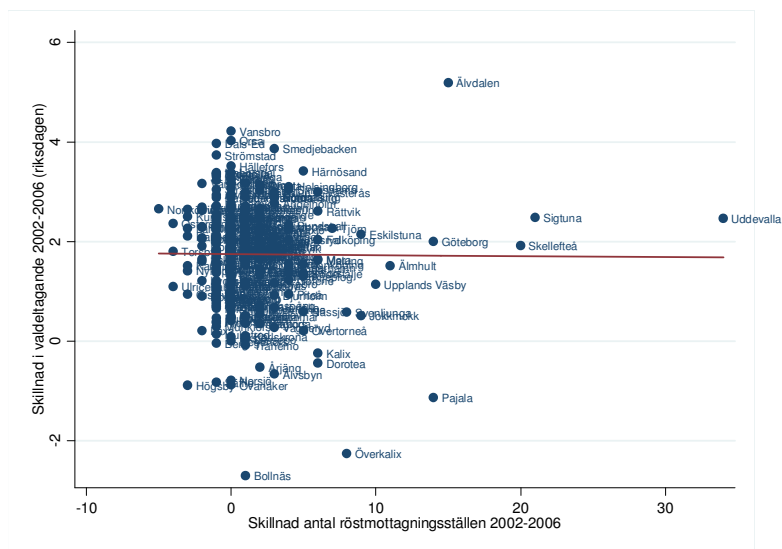
Figur 4.1 Valdeltagande och antal röstmottagningsställen i riksdagsvalet 2006 bland landets kommuner (valdeltagandet i procent).

Kommentar: Källa: Valmyndigheten och SCB.

Resultaten i figur 4.1 föranleder oss att göra ytterligare en uppdelning och även studera effekten av förändringen i tillgänglighet och valdeltagande mellan valen 2002 och 2006, istället för att enbart fokusera på effekten av den faktiska tillgängligheten avseende antal ställen kontra skillnad i valdeltagande mellan olika kommuner (se figur 4.2). På så vis undkommer vi problematiken med storstädernas relativt höga inverkan på sambandet mellan valdeltagande och andel röstmottagningsställen.

Figur 4.2 Förändring i valdeltagande och i antalet röstmottagningsställen mellan riksdagsvalen 2002 och 2006 bland landets kommuner.

Kommentar: Källa: Valmyndigheten och SCB.

Med undantag från en enskild observation, i det här fallet Uddevalla kommun, framkommer inte heller här någon synlig samvariation gällande skillnaden i antalet röstmottagningsställen och skillnaden i valdeltagande mellan 2002 och 2006.

Det faktum att vissa kommuner avviker i den utsträckning de gör innebär att resultaten även i det här fallet i oproportionerlig utsträckning påverkas av några enskilda fall, då främst av Uddevalla kommun där antalet röstmottagningsställen ökade med 34 enheter inför valet 2006. I fallet Uddevalla beror det på att en mängd lokaler endast var öppna på valdagen. Detta innebär att vi inte kan vara helt säkra på att det inte föreligger något samband mellan skillnaden i valdeltagande och antal röstmottagningsställen, även om det inte finns fog för att tro att föreliggande samband drastiskt skulle förändras om dessa kommuner togs bort från analysen.

Ett sätt att kontrollera för storstädernas inflytandet i figur 4.1 och Uddevalla kommuns inflytande i figur 4.2 är brukandet av regressionsanalyser. Resultaten i tabell 4.1 bekräftar mer formellt det svagt negativa bivariata sambandet mellan valdeltagande och antal röstmottagningsställen 2006. I kolumn två framkommer dock att samma analys under kontroll för Stockholm, Göteborg och Malmö betingar ett

svagt positivt samband mellan valdeltagande och antal röstmottagningsställen.

I fallet med den faktiska tillgängligheten bekräftar resultaten i tabell 4.1 att det inte föreligger några direkta bivariata samband avseende skillnaden i valdeltagande och antal röstmottagningsställen 2002 och 2006. I den fjärde kolumnen framkommer dock att om vi kontrollerar för inflytandet av Uddevalla kommun framkommer ett svagt men negativt samband mellan våra variabler. Dock är effekterna i de båda fallen ytterst svaga och ej heller statistiskt signifikanta. Å andra sidan bygger inte undersökningen på något slumpmässigt urval då analysen avser det aggregerade valdeltagandet bland samtliga 290 kommuner, vilket innebär att signifikansvärden av olika slag förvisso är av mindre intresse. Dock ger signifikansmått i de fall då det rör sig om tämligen svaga samband en fingervisning om huruvida effekterna är att betrakta som skilda från noll eller ej.

Tabell 4.1 Bivariat samband mellan antal röstmottagningsställen och valdeltagandet 2006 samt bivariat samband mellan förändring i antalet röstmottagningsställen 2002-2006 och förändring av valdeltagandet 2002-2006 (ostandardiserade regressionskoefficienter).

Valdeltagande 2006	Skillnad valdeltagande 2002-2006			
			Skillnad antal ställen 2002-2006	
Antal ställen 2006	-.01	.01	-.00	-.01
Sthlm, Gbg, Malmö		-2.22	Uddevalla	1.08
Intercept	81.56**	81.45**	1.75**	1.75**
R ²	.00	.00	.00	.00

Kommentar: Samtliga analyser innefattar endast valdeltagande i riksdagsval. N: 290. ** p<.001. Källa: Valmyndigheten och SCB.

Så här tidigt i vår analys kan vi alltså inte finna belägg för några robusta signifikanta effekter av tillgänglighet (antalet röstmottagningsställen) och valdeltagande i vår aggregerade analys av utvecklingen i landets 290 kommuner. Dock skall det poängteras att det finns en svag korrelation mellan valdeltagande 2002 och skillnad i antal röstmottagningsställen 2002 och 2006 (-.11 Pearson's r). Det innebär att de kommuner som präglades av ett lägre valdeltagande 2002 i något högre utsträckning än övriga kommuner tenderade att öka andelen röstmottagningsställen i 2006 års val.

Det skall dock poängteras att även om antalet ställen i sig troligtvis är en av de viktigare tillgänglighetsfaktorerna innebär inte det att man nödvändigtvis behöver hitta ett direkt samband mellan antal ställen och valdeltagande då kommunerna även skiljer sig åt i en

lång rad andra aspekter som kan antas påverka såväl tillgänglighet som valdeltagande. Om vi nöjer oss med att inledningsvis fokusera på tillgänglighetsaspekten finns, som tidigare nämnts, ett antal faktorer relaterade till kommunerna i sig som påverkar tillgängligheten såsom andelen röstberättigade medborgare, geografisk yta och tätortsgrad alternativt en kombination av dessa ovannämnda faktorer. I tabell 4.2 presenteras effekterna från en bivariat regressionsanalys av de fem tillgänglighetsmått som presenterades på sidan 35 på valdeltagandet 2006, skillnaden i valdeltagande 2002 och 2006 samt andelen förtidsröstare 2006.

Tabell 4.2 Bivariat effekt av tillgänglighet på valdeltagandet i riksdagsvalet 2006, förändring i valdeltagandet mellan 2002 och 2006 samt effekten av tillgänglighet på andelen förtidsröstare 2006 på kommunnivå (OLS - robusta standardfel).

	Valdeltagande 2006	Skillnad i valdel- tagande 2002 och 2006	Andel förtidsrös- tare 2006
Tillgänglighetsmått 1 (röstningsställen)	-.007	-.002	.000
Tillgänglighetsmått 2 (antal röstningsställen per 10 000-tals röstberättigade i kommunen)	-.206***	-.042	.005***
Tillgänglighetsmått 3 (antal röstningsställen per kvadratkilometer yta i kommunen)	8.704**	.782	-.047
Tillgänglighetsmått 4 (antal röstningsställen delat med kommunens tätortsgrad)	-3.092*	-.963	.058**
Tillgänglighetsmått 5 (faktor baserad på tillgänglighetsmått 1-4)	-.190	-.047	.004*

Kommentar: N: 290. Data kommer från SCB och Valmyndigheten samt från Kfakta05 utarbetad av Leif Johansson, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Antal ställen är en kontinuerlig variabel som anger antal röstmottagningsställen i respektive kommun. Variablerna förortskommuner, pendlingskommuner, glesbygdskommuner samt övriga kommuner är hämtade från databasen kfakta och bygger på kommunklassificeringen genomförd 2005. Variablerna är samtliga kodade som dummyvariabler och där kategorin städer och större städer representeras av interceptet. Variablerna medelålder, medelinkomst, andel utländska medborgare, andel med eftergymnasial utbildning samt andelen förvärvsarbetande anger den procentuella andelen av dessa grupper i respektive kommun.

Såsom framgår i tabell 4.2 finns det en del variation i effekterna av de olika tillgänglighetsoperationaliseringarna på valdeltagandet bland kommunerna. Den självständiga effekten av antal ställen visar sig ha en mycket svag negativ effekt på valdeltagandet men som tidigare nämnts är antal ställen i sig inget vidare bra mått på tillgänglighet. I övriga operationaliseringar där både antal röstberättigade och geografisk yta tas med i beräkningarna ökar dock effekterna. I det

förstnämnda fallet ökar den negativa effekten, men sambandet är fortfarande svagt. Det tredje tillgänglighetsmättet där geografisk yta tas med i beräkningarna uppvisar dock ett starkt positivt samband (8.704**). Det tycks därmed som om antalet röstmottagningsställen per kvadratkilometer har en positiv effekt på det aggregerade valdeltagandet bland landets kommuner. En tänkbar förklaring i sammanhanget skulle kunna vara det ökade antalet förtidsröstningslokaler i glesbygdskommunerna. Resterande två tillgänglighetsmått har dock en negativ effekt på det aggregerade valdeltagandet. Vad gäller effekten av de olika tillgänglighetsmåten på skillnaden i valdeltagande i respektive kommun är sambanden idel svaga bortsett från effekten av det fjärde tillgänglighetsmättet som tar tätortsgraden i beaktande.³ Dock har tidigare internationell forskning visat att förändringar i förtidsröstningssystemen ofta tenderar att påverka andelen förtidsröstare snarare än det aggregerade valdeltagandet. I den tredje kolumnen i tabell 4.2 prövas den bivariata effekten av de olika tillgänglighetsmåten på andelen förtidsröstare i respektive kommun i 2006 års val. I tre av fem fall är resultaten positiva men samtidigt ytterst svaga, så inte heller på den här punkten hittar vi några direkta belägg för att förtidsröstningsreformen skulle ha någon direkt effekt på andelen förtidsröstande i respektive kommun.

Ovanstående bivariata analyser påvisar tydliga skillnader i resultaten beroende på vilken operationalisering av tillgänglighet som används. Det gäller särskilt om antal röstberättigade medborgare eller om kommunareal tas med i beräkningen. För att analysenheterna, i det här fallet kommunerna, skall kunna göras jämförbara krävs dock att någon form av hänsyn även tas till befolkningsammansättning, kommuntyp och geografisk belägenhet. Exempelvis vet vi redan att det allmänna valdeltagandet i en kommun även påverkas av faktorer såsom andelen förvärvsarbetande, genomsnittlig utbildningsnivå, andel utrikes födda medborgare, medelålder och medelinkomst. Vi vet även att valdeltagandet tenderar att vara lägre i såväl landsbygd som i storstäder (Holmberg 2004). I kommande analyser kommer vi därför även att ta hänsyn till dessa faktorer för att med än större säkerhet kunna säga något om effekten av tillgänglighet på valdeltagandet i landets kommuner.

³ Den första modellen gällande valdeltagandet 2006 prövades också under kontroll för Stockholm, Göteborg och Malmö med resultatet att effekterna endast påverkades marginellt. Analyserna har även genomförts med Uddevalla kommun inkluderad i den andra modellen avseende skillnaden i valdeltagande 2002 och 2006. Resultaten påverkades endast marginellt med undantag av tillgänglighetsmått 3 där den positiva effekten (.782) under specifik kontroll för Uddevalla kommun sjönk till (-.096)

Tabell 4.3 Effekten av tillgänglighet på valdeltagandet i riksdagsvalet 2006, förändring i valdeltagandet mellan 2002 och 2006 samt effekten av tillgänglighet på andelen förtidsröstare i riksdagsvalet 2006 på kommunnivå (OLS - robusta standardfel).

	Valdeltagande 2006	Skillnad i valdel- tagande 2002 och 2006	Andel förtidsrös- tare 2006
	b-koefficienter	b-koefficienter	b-koefficienter
Tillgänglighetsmått 1 (antal rösnings- ställen)	-.026**	-.026**	-.026**
Tillgänglighetsmått 2 (antal rösnings- ställen per 10 000-tals röstberättigade i kommunen)	-.017	-.015	.003**
Tillgänglighetsmått 3 (antal rösnings- ställen per kvadratkilometer yta i kommunen)	-4.033*	-.901	.034
Tillgänglighetsmått 4 (antal rösnings- ställen delat med kommunens tätorts- grad)	-2.249**	.360	.035
Tillgänglighetsmått 5 (faktor baserad på tillgänglighetsmått 1-4)	-.201**	.020	.004
Diversifiering	-.731	-2.646	.156**
Öppet valdagen	.876**	-.041	.004
Andel kvinnlig befolkning 2005	-.294	.440***	.007
Medelålder 2004	-.197**	-.123***	.009***
Medelinkomst 2000	.019**	-.010**	.001***
Andel utländska medborgare 2004	-.358***	-.034	-.001
Förortskommuner	-.257	.460*	-.011
Pendlingskommuner	-.926**	.639***	.006
Glesbygdskommuner	-2.392***	.428	.054**
Övriga kommuner	-.698*	.202	-.003
Andel med eftergymnasial utbildning 2003	.191***	-.003	-.001
Andel förvärvsarbetslösa 2003	.176***	-.013	-.001
Konstant	87.324	-12.057**	-.580**
R ²	.722	.161	.420

Kommentar: * innebär att koefficienten är signifikant på 0,10-nivån, ** på 0,05-nivån och *** på 0,01-nivån. Antalet kommuner som ingår i analysen är 290. Data kommer från SCB och Valmyndigheten samt från Kfakta05 utarbetad av Leif Johansson, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. För samtliga modeller har egentligen 5 separata modeller tagits fram; en för varje tillgänglighetsmått. Skillnaderna mellan koefficienterna för övriga variabler i dessa 5 modeller är mycket små och de som redovisas i tabellen avser modell med tillgänglighetsmått 1. Variablerna förort- pendling-glesbygds- samt övriga kommuner är kodade som dummyvariabler (0-1). Övriga variabler bygger på genomsnittet eller den procentuella andelen av respektive variabel i varje kommun.

De största skillnaderna mellan modellerna i tabell 4.3 och 4.2 är att tillgänglighetsmåttan varierar i något mindre utsträckning i de modeller som redovisas i tabell 4.3. Dock tycks det inte som om det finns några direkta positiva effekter av de olika tillgänglighetsmåttan på valdeltagandet under kontroll för övriga faktorer som också påverkar valdeltagandet. Dock visar det sig att tre av fem koefficienter är positiva vad gäller skillnaden i valdeltagande och antal röstmottagningsställen 2002 och 2006. Dessutom är samtliga koefficienter positiva vad gäller sambandet mellan tillgänglighet och andelen förtidsröstare bland landets kommuner. Det skall dock tilläggas att det rör sig om ytterst små och i samtliga utom ett fall icke-signifikanta effekter.

Vad avser effekterna av tillgänglighet på valdeltagandet är den positiva bivariata effekten av tillgänglighetsmått 3 som baserades på antal ställen per kvadratkilometer nu borta och koefficienten är istället negativ när övriga faktorer tas med i beräkningen. Sammantaget är det tillgänglighetsmått 3 och 4 som genererar de starkaste effekterna och då i synnerhet på valdeltagandet men även i viss mån på skillnaden i valdeltagande mellan 2002 och 2006. Andelen förklarad varians är också högst vad gäller valdeltagandet varpå det tycks som om modellen fungerar bäst när det gäller att förklara det aggregerade valdeltagandet bland landets kommuner i valet 2006, i jämförelse med effekterna på skillnaden i valdeltagande samt andelen förtidsröstare i kolumn 2 och 3. Dock är samtliga av de mer reella effekterna negativa.

I föreliggande fall går det således inte att komma ifrån att effekterna i samtliga fall förblir negativa alternativt att de helt uteblir, trots de olika operationaliseringarna och kontrollerna. Sammantaget innebär det att vi kan vara än mer säkra på våra resultat, nämligen att förändringen av systemet för den förtida röstningen inte har inneburit några påtagliga förändringar i det totala valdeltagandet på kommunal nivå. Dock kan det inte uteslutas att det inte finns någon effekt på individnivå. Dessutom är tillgänglighet, som nämnts, ett flerdimensionellt begrepp som kan innefatta fler aspekter än enbart antal röstmottagningsställen. Två sådana aspekter är graden av diversifiering av antal röstmottagningsställen samt genomsnittliga öppettiden på valdagen i respektive kommun. I kapitel tre introducerades en diversifieringshypotes vilken gjorde gällande att det ökade utbudet av vilken typ av lokal som används som röstmottagningsställe också utgör en aspekt av tillgänglighet i den meningen att tillgängligheten ökar om en lokal används där medborgarna även kan utföra andra typer av ärenden såsom i fallet med servicebutiker, bensinstationer och bibliotek. Av den anledningen har vi även skapat ett kvalitativt spridningsindex som indikerar i vilken utsträckning kommunerna har en jämn fördelning av olika lokaltyper som bruk av röstmottagningsställen. Resultaten i tabell 4.3 ger dock inget stöd för diversifieringshypotesen. I samt-

liga fall utom vad avser andelen förtidsröstare i respektive kommun har diversifieringen en negativ, dock ej signifikant, effekt på såväl valdeltagande så som i skillnaden i valdeltagande mellan 2002 och 2006. Det faktum att reformen innebar en förändring gällande vilka lokaltyper som kom att användas som röstmottagningsställen skulle hypotetiskt sett kunna innebära att väljarna inte visste var man kunde förtidsrösta och att det är det som den negativa diversifieringskoefficienten indikerar. Detta resonemang behandlas dock mera utförligt i kapitel 5.

Även den genomsnittliga öppettiden på valdagen bland kommunernas förtidsröstningslokaler kan vara en betydelsefull faktor bakom valdeltagandet i kommunerna. Förvisso handlar det inte längre om förtida röstning i strikt bemärkelse men röstmottagningsställets öppettider på valdagen är inte oväsentligt vad gäller valdeltagandet. Det är nämligen fullt möjligt att den geografiska lokaliseringen av förtidsröstningslokalerna är mer gynnsamma till skillnad mot de traditionella vallokalerna, varför det i sig kan ha en positiv effekt på valdeltagandet bland landets kommuner. Denna hypotes stärks även av resultaten i tabell 4.3. Effekten av att hålla många förtidsröstningslokaler öppna på valdagen är positiv och signifikant vad gäller det aggregerade valdeltagandet bland kommunerna.

Hur kan man då förklara att en ökning av antalet röstmottagningsställen tenderar att samvariera negativt med det aggregerade valdeltagandet bland kommunerna? En närmare granskning av observationerna, i det här fallet de enskilda kommunerna, i regressionsmodellerna ger vid handen att sambandet delvis torde kunna förklaras genom det traditionellt sett lägre valdeltagandet i glesbygds- och storstadskommuner. Såsom framgick i figur 3.1 i kapitel 3 ökade antalet röstmottagningsställen mest mellan 2002 och 2006 i just glesbygdskommunerna och då i synnerhet i de norrländska inlandskommunerna men även i storstäderna skedde en viss ökning. Detta är något som än tydligare framkommer i tabell 3.3 i kapitel 3, vilken visar ökningen respektive minskningen av antal röstmottagningsställen fördelat efter tätortsgrad. Bland övriga kommuner, vilka varken räknas som glesbygdskommuner eller är särskilt glesbefolkade sett till tätortsgrad eller räknas till kategorin storstäder, är skillnaderna i antal röstmottagningsställen mellan 2002 och 2006 betydligt mindre eller oförändrade. Konkret innebär detta att en aggregerad analys av effekten av antalet röstmottagningsställen på valdeltagandet bland landets kommuner, följaktligen även borde generera negativa effekter.⁴ Detta är naturligtvis något vi försökt kontrollera för i våra analyser genom inkludandet av olika kontrollvariabler för typ av kommun och befolk-

⁴ Det skall dock påpekas att både Stockholms kommun och Stockholms län hade ett valdeltagande över riksgenomsnittet i riksdagsvalet 2006.

ningssammansättning men trots det kvarstår de negativa effekterna på aggregerad nivå. Problemet med aggregerade analyser av det här slaget är att vi inte har tillräcklig variation i våra analysenheter för att kunna inkludera ytterligare kontrollvariabler då antalet observationer är begränsat. En invändning från den kritiskt inställda läsaren skulle här kunna vara att fenomenet med antal röstmottagningsställen och aggregerat valdeltagande, rimligen borde fångas upp i den modell som prövar effekten av *skillnaden* i tillgänglighet och valdeltagande mellan 2002 och 2006, givet att det finns något sådant samband. Detta är naturligtvis helt riktigt och i det bivariata fallet var dessa samband negativa. Dock, när vi kontrollerar för de alternativa förklaringarna bakom det aggregerade valdeltagandet förändras även sambanden mellan skillnad i tillgänglighet och valdeltagande. I tabell 4.3 framkommer att tre av våra fem tillgänglighetsmått nu är positivt korrelerade med valdeltagandet, dvs. att en ökning av antalet röstmottagningsställen mellan 2002 och 2006 i tre av fem fall, beroende på vilken operationalisering som används, samvarierar positivt med en ökning i valdeltagandet mellan 2002 och 2006. Effekterna är förvisso små och ej heller signifikanta men dock i hypotesens riktning.

Det skall även understrykas att valdeltagandet påverkas av en rad andra faktorer vid sidan av de faktorer som hör till valadministrationen såsom den politiska och den sociala kontexten (Holmberg 2004).

Sammantaget innebär ingalunda resultaten från ovanstående analyser att det inte behöver existera några samband mellan antal röstmottagningsställen och valdeltagande bland enskilda individer. I en berömd artikel skriven av W.S. Robinson (1950) illustreras denna problematik utförligt i vad som kommit att kallas *ekologiska felslut*. Kort sagt innebär det att resultaten av samma undersökning kan skilja sig åt beroende på om analyserna görs på aggregerad nivå eller bland enskilda individer. Det innebär i sin tur att man inte kan dra några säkra slutsatser om individuellt beteende baserat på aggregerade analyser och vice versa.

Effekter av tillgänglighet på individnivå

Även om vi inte kunnat finna övertygande belegg för ett samband mellan tillgänglighet och valdeltagande på kommunnivå finns det ändå anledning att undersöka om vi kan finna ett sådant samband på individnivå. Det är, som nämnts, nämligen fullt möjligt att individuella samband inte framkommer när man genomför en studie på en aggregerad nivå såsom i fallet med våra analyser på kommunnivå.

För att kunna genomföra analyser på individnivå kommer vi att använda oss av datamaterial från SCB:s Valdeltagandeundersökning

och Valundersökningarna. De senare genomför SCB i samarbete med Göteborgs universitet. Uppgifterna om valdeltagande i de båda materialen är inte grundade på intervjusvar, utan de baseras på respondenternas faktiska valdeltagande som hämtas in från röstlängderna.

Det vi vill undersöka i det här avsnittet är om något eller några av våra tillgänglighetsmått har något samband med personers röstningsbenägenhet. Den beroende variabeln i de statistiska modeller som vi presenterar här avser därmed om respektive person i datamaterialet har röstat eller inte. Eftersom den beroende variabeln är en dikotom variabel är sambandet mellan det som skall förklaras och de variabler som skall förklara inte linjärt. Det medför att vi inte kan använda oss av vanlig linjär regression, utan valet av metod faller istället på logistisk regression.

Vid logistisk regression är resultaten svårare att tolka än vid vanlig linjär regression. Svårigheten ligger i att en viss förändring av en förklarande variabel leder till olika sannolikhet för de olika utfallen på den beroende variabeln beroende på vad de övriga förklarande variablerna antar för värden. Exempelvis innebär det att om vi jämför skillnaden mellan mäns och kvinnors sannolikhet att rösta i en logistisk modell där även variablerna utbildning och inkomst ingår, så kan storleken på den skillnaden vara olika vid olika utbildnings- och inkomstnivåer.

För att ändå kunna jämföra förklarande variabelers effekter kan man utgå från oddskvoter, vilka har konstanta värden oavsett övriga variabler. Oddskvoter är multiplikativa koefficienter, vilket innebär att oddskvoter över 1 betyder att variabeln ifråga har en positiv effekt på valdeltagandet, och omvänt motsvarar oddskvoter under 1 en negativ effekt.⁵ Eftersom oddskvoter kan vara svåra att ta till sig kommer vi även att ge olika exempel för att underlätta tolkningen av resultaten (se t ex Hosmer & Lemeshow 1989).

Vi kommer här att använda oss av två grundmodeller för att studera sambandet mellan tillgänglighet och valdeltagande. Dessa två grundmodeller kommer att användas för båda datamaterialen. I modellerna har vi tagit med variabler som vi vet påverkar individens röstbenägenhet. Det är dock viktigt att påpeka att dessa modeller inte är några fullständiga förklaringsmodeller för valdeltagande. De variabler som ingår i modellerna har valts ut för att möjliggöra jämförelser mellan de två undersökningarnas datamaterial. Vi har även försökt att så långt det är möjligt använda oss av registervariabler, vilka finns tillgängliga för samtliga personer i urvalen oavsett om vi har intervjusvar från dem eller inte. I den andra av våra två grundmodeller har vi dock tagit med några variabler som baseras på intervjusvar. Det innebär att

⁵ För att jämföra storleken mellan positiva och negativa oddskvoters kan inversen av den negativa kvoten tas, eller vice versa.

den grundmodellen baseras på individer som ställt upp på intervju och det finns därmed ett visst bortfall. Dessutom ingår utbildning i vår andra modell, vilket medför att det blir en övre åldersgräns vid 75 år eftersom SCB:s utbildningsregister har den begränsningen.

I den första av våra grundmodeller ingår variablerna kön, ålder, inkomst, födelseland, civilstånd och kommungrupp. När det gäller ålder har vi med både åldern och den kvadrerade åldern. Anledningen till det är att vi vet från valstatistiken att valdeltagandet är högre hos äldre personer än hos yngre personer, men att det sambandet bara gäller till en viss gräns. Ser man till de allra äldsta sjunker valdeltagandet med åren. Genom att ta med både ålder och den kvadrerade åldern i modellen tar vi hänsyn till det sambandet. Inkomstvariabeln baseras på 2004 års inkomst enligt 2005 års taxering i 1 000-tals kronor. Variabeln födelseland är indelad i två kategorier: inrikes född och utrikes född. När det gäller civilstånd har variabeln de två kategorierna gifta och inte gifta personer. Till gifta räknar vi även registrerade partners, medan änkor, änklingar och skilda personer räknas till dem som inte är gifta. Kommungrupperna ingår i modellen för att kontrollera för geografiska variationer och även i viss mån kommutyp.

I grundmodell två ingår förutom variablerna i modell 1 även utbildning och arbetslöshet. Utbildning är uppdelat i kategorierna för-gymnasial, gymnasial och eftergymnasial. Variabeln för arbetslöshet är konstruerad så att den klassificerar personer som antingen arbetslösa eller inte. Även personer som inte tillhör arbetskraften av åldersskäl eller andra skäl hör till gruppen ej arbetslösa.

Vidare kan ålder, liksom inkomst, anta en mängd olika värden. Det gör att oddskvoterna för dessa variabler är lite mer svårtolkade. I de analyser som vi här gör är dock det av underordnad betydelse då vi framför allt är intresserade av sambandet mellan olika mått på tillgänglighet och valdeltagande. Vi vet dock att ålder och inkomst påverkar valdeltagandet och för att kontrollera att de resultat vi kommer fram till inte beror på skillnader i dessa variabler ingår de i modellerna. De andra variablerna är klassindelade där den kategori som är referenskategori har oddskvoten 1. För övriga kategorier innebär en oddskvot under 1 att sannolikheten att rösta är lägre för den kategorin än för referenskategorin. En oddskvot över 1 innebär, som nämnts, att sannolikheten är högre.

I tabell 4.5 presenteras resultat av skattade modeller av valdeltagande på individnivå baserade på Valdeltagandeundersökningen. Tabellens första kolumn redovisar oddskvoter vid bivariata regressioner, det vill säga när respektive variabel är den enda förklarande variabeln utan kontroll för någon annan variabel.

Resultaten visar att sambanden mellan de olika variablerna och valdeltagande går i förväntad riktning. Kvinnor röstar i högre grad än män, inrikes födda röstar i högre grad än utrikes födda och det är van-

ligare att gifta röstar än att de som inte är gifta gör det. Vidare hänger högre inkomst och högre utbildning samman med högre valdeltagande och ålder har det tidigare beskrivna sambandet med ett stigande valdeltagande till en viss ålder, även om effekten av ålder inte är signifikant vid bivariat regression. Oddskvoterna för kommungruppsvariabeln visar att valdeltagandet tenderar att vara högre i förortskommuner än i större städer och lägre i glesbygd och övriga städer. Personer i pendlingskommuner röstar i ungefär samma utsträckning som personer i större städer. Resultaten ligger helt i linje vad vi kan förvänta oss med utgångspunkt i tidigare forskning och våra egna tidigare erfarenheter av analyser av valdeltagande.

Ser vi till våra tillgänglighetsmått kan vi konstatera att antalet röstningsställen i den kommun som en person bor i inte verkar ha något direkt bivariat samband med om hon röstar eller inte. När det gäller våra övriga tillgänglighetsmått har antalet röstningsställen per röstberättigad och antalet röstningsställen i förhållande till kommunens tätortsgrad inte de förväntade sambanden med röstningsbenägenhet. En ökad tillgänglighet mätt på dessa sätt ger tvärtom en lägre röstningssannolikhet. Men sambanden är svaga och när det gäller tätortsgrad är sambandet inte statistiskt signifikant. Endast tillgänglighetsmättet som baseras på antalet röstningsställen i förhållande till kommunens yta ger det förväntade sambandet, det vill säga en högre tillgänglighet ger en större röstningsbenägenhet. Vårt femte tillgänglighetsmått, som är ett index konstruerat utifrån de övriga fyra måtten, har inte heller något tydligt bivariat samband med valdeltagande.

Tabell 4.5 Modeller över valdeltagandet vid riksdagsvalet 2006. Oddskvoter från logistisk regression. Datamaterial från Valdeltagandeundersökningen 2006.

Variabel	Kategorier	Bivariata samband Oddskvot	Modell 1 Oddskvot	Modell 2 Oddskvot
Tillgänglighetsmått 1 (antal röstningsställen)		1,000	1,001	1,004***
Tillgänglighetsmått 2 (antal röstningsställen per 10 000-tals röstberättigade i kommunen)		0,988***	0,999	1,005
Tillgänglighetsmått 3 (antal röstningsställen per kvadratkilometer landareal i kommunen)		1,224**	1,380***	2,204***
Tillgänglighetsmått 4 (antal röstningsställen delat med kommunens tätortsgrad)		0,998	1,095	1,445***
Tillgänglighetsmått 5 (faktor baserad på tillgänglighetsmått 1-4)		1,000	1,008	1,031***
Alder*ålder		1,000***	1,000***	1,001***
Inkomst i 1000-tals kronor		1,005***	1,004***	1,003***
Inrikes/utrikes född	<i>Inrikes född</i> <i>Utrikes född</i>	1 0,363***	1 0,329***	1 0,339***
Kommungrupp	<i>Storstäder / större städer</i> <i>Förortskommuner</i> <i>Pendlingskommuner</i> <i>Glesbygdskommuner</i> <i>Övriga kommuner</i>	1 1,187*** 0,954 0,831*** 0,940**	1 1,070 0,857*** 0,783*** 0,890***	1 1,248*** 0,951 0,823** 0,968
Civilstånd	<i>Ej gift</i> <i>Gift</i>	1 2,534***	1 2,314***	1 2,024***
Utbildning	<i>Förgymnasial</i> <i>Gymnasial</i> <i>Eftergymnasial</i>	1 1,552*** 3,817***	- - -	1 1,467*** 3,455***
Sysselsättning	<i>Ej arbetslös</i> <i>Arbetslös</i>	1 0,467***	- -	1 0,764***
Pseudo-R ²		-	0,09	0,10

Kommentar: * innebär att oddskvoten är signifikant i förhållande till referenskategori på 0,10-nivån, ** på 0,05-nivån och *** på 0,01-nivån. För modell 1 och 2 har egentligen 5 separata modeller tagits fram; en för varje tillgänglighetsmått. Skillnaderna mellan oddskvoterna för övriga variabler i dessa 5 modeller är mycket små och de som redovisas i tabellen avser modell med tillgänglighetsmått 1. Oddskvoterna för variablerna i modell 1 baseras på 62 000 observationer utan bortfall. Oddskvoterna i modell 2 baseras på 48 000 observationer (svarande i det urval från Arbetskraftsundersökningarna som Valdeltagandeundersökningen använder sig av). Med inkomst avses summan av sammanräknad förvärvsinkomst, sjiöinkomst och överskott av kapital (år 2004 enligt taxeringen 2005). Till gifta räknas även registrerade partners. Personer som tidigare varit gifta men inte är det längre räknas till gruppen ej gifta. För mer information om variablerna och undersökningen, se *Valdeltagandet vid valet 2006* (SCB 2007). Pseudo- R^2 (benämns även Likelihood-ratio index eller McFadden's R^2) beräknas som $1 - LL_m/LL_i$, där LL_m motsvarar modellens log likelihood och LL_i motsvarar log likelihood för en modell med endast intercept. Måttet kan anta värden mellan 0 och 1 (den kan dock inte nå 1). Det går inte att tolka på samma sätt som R^2 vid linjär regression (OLS), utan bra modeller kan ha ett lågt likelihood-ratio index. Det kan däremot användas för att jämföra olika modeller anpassade till samma datamaterial (se även Hosmer & Lemeshow 2000).

Vid de bivariata regressionerna studeras de oberoende variablernas samband med valdeltagande var för sig. Men vi är här intresserade av att studera tillgänglighetsmåttens samvariation med valdeltagande då vi tar hänsyn till övriga variabler. Det gör vi genom två modeller med olika oberoende variabler. I den andra i kolumnen i tabell 4.5 redovisas modell 1. Där studerar vi olika tillgänglighetsmått tillsammans med variabler för kön, ålder, inkomst, födelseland, kommungrupp och civilstånd. Det innebär att vi kontrollerar för skillnader med avseende på dessa variabler när vi studerar sambandet mellan tillgänglighet och valdeltagande.

Eftersom vi har fem olika tillgänglighetsmått har vi skattat fem separata varianter av modell 1; en för varje tillgänglighetsmått. De oddskvoter som presenteras för de olika tillgänglighetsmått avser modeller där det specifika tillgänglighetsmåttet ingår tillsammans med de olika kontrollvariablerna. Oddskvoterna som redovisas för övriga variabler avser modellen där tillgänglighet är mått som antalet förtida röstningsställen i kommunen. Skillnaderna för de övriga variablerna är dock mycket små mellan de fem varianterna av modell 1. Det skall även tilläggas att modellerna prövats med både en diversifieringsvariabel och en variabel för huruvida röstmottagningsställena endast var öppna på valdagen inkluderade. I båda fallen var effekterna av dessa variabler inte signifikanta och övriga variablers effekt på valdeltagandet påverkades inte i någon större utsträckning, varför vi valt att inte inkludera dessa båda variabler i de modeller som presenteras i tabell 4.5.

I modell 1 är oddskvoterna för tillgänglighet mått som antalet röstningsställen respektive mått som antalet röstningsställen per röstberättigade väldigt nära 1. Det innebär att effekterna är svaga och de

är inte heller statistiskt signifikanta. För våra övriga tillgänglighetsmått är effekterna positiva, men det är endast för tillgänglighet mått som antalet röstningsställen per kvadratkilometer som effekten är statistiskt säkerställd. Oddskvoten för det tillgänglighetsmättet uppgår till 1,4. Ett exempel kan underlätta tolkningen av den oddskvoten. Om vi tänker oss en 40-årig inrikes född, gift kvinna med medelinkomst som bor i Kiruna kommun så är sannolikheten att hon ska rösta 93,4 procent. I Kiruna är antalet röstningsställen per kvadratkilometer 0,0004. Det är den lägsta tillgängligheten mått på det sättet. Om antalet röstningsställen per kvadratkilometer i Kiruna skulle vara som i Solna kommun, där det är som högst (0,5), skulle sannolikheten för att hon skulle rösta uppgå till 94,2 procent. Det är alltså en skillnad på 0,8 procentenheter. Om kvinnan i exemplet istället skulle ha varit ogift och utrikes född skulle samma förändring enligt modellen öka röstningssannolikheten med 3,3 procentenheter.

Det kan tyckas vara ett något extremt exempel då det skulle innebära att Kiruna ökade antalet förtida röstningsställen från 7 till ungefär 9 000 ställen! Ett mer realistiskt exempel vore att vi utgick ifrån att den inrikes födda, gifta kvinnan bodde i Göteborg kommun. Då skulle sannolikheten att hon skulle rösta uppgå till 94,2 procent. Och om antalet röstningsställen per kvadratkilometer skulle öka så att det motsvarade Stockholms kommun skulle hennes röstningssannolikhet öka med 0,5 procentenheter till 94,7 procent. Om vi återigen antar att hon istället skulle vara ogift och utrikes född skulle samma förändring öka röstningsbenägenheten med 2,0 procentenheter enligt vår modell.

I sista kolumnen i tabell 4.5 redovisas modell 2. På motsvarande sätt som för modell 1 är det fem separata modeller som har skattats. Skillnaden i förhållande till modell 1 består i att vi har utökat modellen så att den nu även kontrollerar för skillnader vad gäller utbildning och arbetslöshet. Det medför att modell 2 baseras på endast de svarande i det urval från SCB:s Arbetskraftsundersökningar som ingår i Valdelta-gandeundersökningen. Därmed finns det ett bortfall i det urval som modellen baseras på och det finns även en övre åldersgräns vid 75 år. Anledningen till att vi ändå vill redovisa modell 2 är att utbildningsnivå och eventuell arbetslöshet har ett samband individers benägenhet att rösta, vilket också framgår av tabellen. Högre utbildning hänger samman med högre sannolikhet för att rösta och arbetslöshet ger lägre sannolikhet.

När vi i modell 2 även kontrollerar för dessa ytterligare variabler har alla våra tillgänglighetsmått ett positivt samband med röstningsbenägenhet och fyra av fem är dessutom statistiskt signifikanta på 0,01-nivån. Effekterna är dessutom starkare än i modell 1. Om vi återgår till vårt tidigare exempel med den 40-åriga inrikes födda, gifta kvinnan i Göteborg och nu även antar att hon har gymnasial utbildning och inte är arbetslös, så skulle enligt modell 2 röstningssannolik-

heten öka med 1,4 procentenheter om antalet röstningsställen per kvadratkilometer ökade så att tillgängligheten i Göteborg var lika stor som i Stockholms kommun. Om vi studerar tillgänglighet mätt som endast antalet röstningsställen i kommunen skulle en ökning med 10 röstningsställen öka hennes röstningssannolikhet med 0,3 procentenheter.

Samtidigt bör det påpekas att det här rör sig om modellskattningar med ett mått av osäkerhet. Dessutom är många av de kommuner där antalet röstningsställen per kvadratkilometer är högt rika kommuner nära storstäder och det är framför allt stora, glesbefolkade Norrlandskommuner där tillgänglighet mätt på det sättet är lågt. Visserligen kontrollerar vi i modellerna för många av de variabler som vi vet hänger samman med röstningsbenägenhet, men det kan inte uteslutas att det finns viktiga faktorer som vi inte inkluderat. Ett visst mått av försiktighet är därför befogat. Samtidigt är det naturligtvis en styrka att alla tillgänglighetsmåten har rätt riktning på sambanden – en ökad tillgänglighet ger en högre röstningsbenägenhet – och fyra av fem mått har dessutom en signifikant effekt.

Tabell 4.6 redovisar motsvarande tillgänglighetsmått framräknade utifrån Valundersökningens datamaterial som bygger på ett mindre urval (4 000). I tabellen redovisas endast oddskvoterna för tillgänglighetsmåten, men samma uppsättning kontrollvariabler har använts för respektive modell och oddskvoterna för kontrollvariablerna har samma riktning på sambandet och är av liknande styrka som de oddskvoter som presenterades i tabell 4.5.

Tabell 4.6 Modeller över valdeltagandet vid riksdagsvalet 2006. Oddskvoter från logistisk regression. Datamaterial från Valundersökningen

Variabel	Bivariata samband	Modell 1	Modell 2
	Oddskvot	Oddskvot	Oddskvot
Tillgänglighetsmått 1 (antal röstningsställen)	0,999	1,000	1,010*
Tillgänglighetsmått 2 (antal röstningsställen per 10000-tals röstberättigade i kommunen)	0,961**	0,959**	0,982
Tillgänglighetsmått 3 (antal röstningsställen per kvadratkilometer landareal i kommunen)	1,109	1,201	7,564**
Tillgänglighetsmått 4 (antal röstningsställen delat med kommunens tätortsgrad)	0,899	0,980	2,677*
Tillgänglighetsmått 5	0,993	1,000	1,085*
Pseudo-R ²	-	0,06	0,11

Kommentar: * innebär att oddskvoten är signifikant i förhållande till referenskategori på 0,10-nivån, ** på 0,05-nivån och *** på 0,01-nivån. I tabellen redovisas endast oddskvoterna för de olika tillgänglighetsmåten, men modellerna är skattade med motsvarande kontrollvariabler som de modeller som redovisas i tabell 4.5. Modell 1 baseras på 3 947 observationer och modell 2 på 1 599 observationer. För beskrivning av Pseudo-R² se tabell 4.5.

När det gäller de bivariata samband som presenteras i tabell 4.6 är det endast tillgänglighet mått som antal röstningsställen per kvadratkilometer som ger det förväntade sambandet. Det är visserligen bara ett samband som är statistiskt signifikant, men det går i fel riktning; fler röstningsställen per röstberättigade hänger samman med lägre röstningssannolikhet. Det går emot vår hypotes om att högre tillgänglighet bör ge större röstningsbenägenhet. Samma sak gäller i modell 1, även om flera av måten är närmare ett positivt samband än vid de bivariata regressionerna.

I den utökade modell 2 har dock fyra av fem tillgänglighetsmått ett positivt samband med röstningsbenägenhet. Dessutom är oddskvoten för det tillgänglighetsmått som går i fel riktning i förhållande till vår hypotes det enda som inte är statistiskt signifikant. Tre av de fyra mått som går i rätt riktning är signifikanta på 0,1-nivån och det fjärde på 0,05-nivån. Ju lägre nivå sambanden är signifikanta på desto säkrare är resultaten.

Om vi studerar tillgänglighetsmåttens effekt på sannolikheten att rösta kan vi konstatera att de är större enligt oddskvoterna som presenteras i tabell 4.6 än enligt de som presenterades i tabell 4.5. När det gäller tillgänglighet mått som antalet röstningsställen per kvadratkilometer är oddskvoten mer tre gånger så stor.

Man bör dock komma ihåg att de resultat som baseras på Valundersökningen (tabell 4.6) bygger på mycket färre observationer än de resultat som baseras på Valdeltagandeundersökningen (tabell 4.5). Det finns med andra ord en större osäkerhet kring de oddskvoter som presenteras för valundersökningsmaterialet. Samtidigt är det naturligtvis en styrka att de två undersökningarna ger liknande resultat om än med olika effekt.

Sammanfattningsvis, ser till båda materialen har vi testat fem tillgänglighetsmått två gånger och i nio av tio fall har sambandet med röstningsbenägenhet varit i enlighet med vår hypotes, det vill säga vi har fått stöd för att högre tillgänglighet ger en större röstningssannolikhet. Och det fall när sambandet inte var det förväntade var också ett av de två fall där sambandet inte var statistiskt säkerställt.

Sammantaget kan vi konstatera att vi på individnivån finner stöd för vår hypotes om att större tillgänglighet ger större röstningsbenägenhet. Även om effekterna i många fall är små, och det finns en viss osäkerhet kring dem, är det en styrka att i stort sett alla av våra tillgänglighetsmått visar det förväntade sambandet.

Tillgänglighet ger högre valdeltagande

I det här kapitlets inledande del studerade vi om det på kommunnivå finns något positivt samband mellan tillgänglighet till förtidsröstningslokaler och valdeltagande. Vår hypotes är att bättre tillgänglighet ger ett högre valdeltagande. Något stöd för den hypotesen kunde vi dock inte konstatera. Å andra sidan hittade vi heller inget stöd för att sambandet skulle vara det omvända, det vill säga att högre tillgänglighet skulle ge ett *lägre* valdeltagande. Vi hittade helt enkelt inget samband alls. Samtidigt blir dessa analyser något trubbiga. Våra tillgänglighetsmått är i sig ganska grova och när vi befinner oss på kommunnivå har vi endast 290 observationer att utgå ifrån. Med så pass få observationer blir det av naturliga skäl svårare att finna statistiskt säkerställda samband.

När vi sedan gick ned på individnivå och därmed hade tillgång till ett större antal observationer kunde vi finna stöd för vår hypotes. Eftersom vi använde oss av fem olika tillgänglighetsmått och två skilda datamaterial kunde vi maximalt få tio samband som bekräftade vår hypotes. Vi nådde nästan dit. I vår utökade modell hade alla tillgänglighetsmått förutom ett det förväntade, positiva sambandet med valdeltagande. Det avvikande fallet hörde till ett av de två tillgänglighetsmått som inte hade någon signifikant samvariation med valdeltagande.

Det bör poängteras att det finns en viss osäkerhet kring de effekter vi har skattat. Men även om mer normala öknings av tillgängligheten

endast tycks ge effekter på valdeltagande som kan mätas i tiondelar av en procentenhet, så är det robusta effekter. Att de olika tillgänglighetsmått, beräknade på två olika material, nästan unisont pekar i hypotesens riktning ger oss tillräckligt med stöd att vi vågar påstå att större tillgänglighet till förtida röstningslokaler ger ett mätbart högre valdeltagande.

Kapitel 5

Väljarna utvärderar förtidsröstningen

Valmyndigheten har huvudansvaret för att informera väljarna om hur val går till i Sverige och hur de praktiskt skall bära sig åt för att rösta. Det gäller förstås även för förtidsröstningen. Inför valet publicerade Valmyndigheten alla röstningslokalers namn, adress och öppettider på sin webbplats. Information om på vilka platser man kan förtidsrösta fanns också förtecknat på baksidan av de röstkort som varje röstberättigad hade fått i brevlådan innan förtidsröstningen inleddes 18 dagar före valet. Det handlade förstås inte om någon fullständig förteckning på möjliga förtidsröstningsställen. I normala fall fanns information om tre röstmottagningsställen som låg geografiskt nära väljarens bostad.⁶

Frågan är i vilken utsträckning Valmyndigheten nådde ut med sin information om var man kunde förtidsrösta? I Valundersökningen 2006 ställde vi frågan ”Känner Du till var Du har möjlighet att gå och rösta i förtid?”. Bland samtliga väljare svarade 72 procent att de gjorde det. Vi har inga historiska data att jämföra denna siffra med, så det är svårt att värdera om skattningen är hög eller låg. Det handlar här inte heller om något hårt kunskapstest eftersom vi inte pressat intervjupersonerna på besked om exakt vilka ställen det handlar om. Sjuttio två procent är nivån på svenska väljarnas *självvärdering* av sina kunskaper om förtidsröstningslokalernas belägenhet.

I Valmyndighetens egen utvärdering av informationsinsatserna ställdes frågor om väljarna själva ansåg sig veta hur man gör när man röstar. Nittionio procent ansåg att de visste det. Undersökningsmetoder och frågeformuleringar skiljer sig förstås en del från Valundersökningens mätning av kunskaperna om förtidsröstningslokalernas belägenhet. Men en rimlig slutsats är att platserna för förtidsröstningslokaler är mindre kända än själva proceduren för röstningshandlingen (som också fanns beskriven på röstkortet).

Kunskaperna om var man kan förtidsrösta är mycket jämnt spridd bland befolkningen (se tabell 5.1). Det finns få signifikanta kunskaps-

⁶ Särskilda informationskampanjer till skolungdomar, invandrare, synskadade, handikappade och hemlösa inbegrep också information om förtidsröstning. Under perioden 7 augusti-17 september hade Valmyndigheten 90 utbildade personer som besvarade sammanlagt 70 360 telefonsamtal och 35 429 e-post. Enligt Valmyndigheten handlade en försvarlig del av samtalen om var man kunde förtidsrösta (Valmyndigheten 2007).

skillnader med avseende på kön, ålder, utbildning, politiskt intresse eller bostadsort. Det är först när vi undersöker näraliggande variabler såsom generella politiska kunskaper som vi finner svaga samband: ju större allmänpolitisk kunskap väljarna har desto större är känndomen om vart man kan förtidsrösta.

Även om gruppskillnader inte når statistisk signifikans finns dock tydliga tendenser i materialet. Icke-röstare, förstagångsväljare och personer med svagt politiskt intresse uppvisar något lägre kunskaper än andra grupper av medborgare. I dessa grupper finns alltså ett relativt informationsunderskott som med stor sannolikhet kan förklaras av samma slags motivationsfaktorer som påverkar den allmänna röstviljan. Exempelvis är kunskaperna om var man kan förtidsrösta klart lägre bland icke-röstare (58 procent) än bland personer som vallokalsröstade (72 procent) eller förtidsröstade (77 procent).

Vi vet från tidigare studier av svenska poströstare (Brothén 2003) att för många medborgare är *röstsättet* – det vill säga om man röstar i vallokal eller i förtid – en sedan länge etablerad vana. I 2006 års valundersökning ställdes för första gången en intervjufråga om tidigare röstsättsvanor. Vanan att oftast ha röstat i vallokal är som förväntat klart vanligast bland svenska väljare (81 procent). Gruppen som svarar att de ibland väljer att rösta i vallokal och ibland i förtid samlar 9 procent av väljarna. De verkliga förtidsvaneröstarna – det vill säga de som uppger att de oftast röstat i förtid är en liten grupp väljare (10 procent) i relation till den andel som vi vet faktiskt förtidsröstade i 2006 års riksdagsval (31,8 procent, se figur 2.1).

Tabell 5.1 Väljarnas kunskaper om var de kan förtidsrösta 2006 (procent).

	Känner Du till var Du har möjlighet att gå och rösta i förtid?			summa procent	antal svarande
	ja	nej	vet inte vill ej svara		
Samtliga	72	26	2	100	1 093
Kvinna	72	25	3	100	566
Man	72	27	1	100	527
18-22 år	49	50	1	100	79
23-30 år	66	33	1	100	144
31-40 år	69	30	1	100	199
41-50 år	77	21	2	100	202
51-60 år	73	26	1	100	205
61-70 år	79	20	1	100	152
71+	77	18	4	100	112
Tidigare röstsättsvana					
oftast röstat i vallokal	74	25	1	100	806
ibland vallokal, ibland förtid	70	29	1	100	83
oftast röstat i förtid på posten	80	17	3	100	101
Utbildning					
låg utbildning	77	21	2	100	224
medel utbildning	68	30	2	100	461
hög utbildning	73	26	1	100	396
Politiskt intresse					
mycket intresserad	81	18	1	100	115
ganska intresserad	73	26	1	100	491
inte särskilt intresserad	72	26	2	100	404
inte alls intresserad	53	47	0	100	83
Politisk kunskap					
mycket låg	54	42	3	100	124
ganska låg	67	30	3	100	178
medel	74	25	1	100	344
ganska hög	77	22	1	100	192
mycket hög	83	17	0	100	103
Ursprung					
Inrikes född	72	27	1	100	1 000
utrikes född	70	28	2	100	93
Bostadsort					
ren landsbygd	68	29	3	100	181
mindre tätort	77	23	0	100	240
större tätort	72	26	2	100	502
Gbg, Sthml, Malmö	68	31	1	100	169
Beteende					
icke-röstare	58	41	1	100	41
vallokalsröstare	72	27	1	100	728
förtidsröstare	77	21	2	100	273

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningen 2006, förvalsintervjuerna. Uppgifter om röstning och förtidsröstning har inhämtats från röstlängderna.

Kunskaperna om var man kan förtidsrösta var något bättre bland väljare med en etablerad vana att förtidsrösta (80 procent visste vart de

skulle gå och förtidsrösta) än bland väljare som oftast röstar i vallokal (74 procent).

Nöjda förtidsröstare 2006

I eftervalsenkäten till 2006 års valundersökning tillfrågades för första gången väljarna om förtidsröstningsinstitutet: "Hur tycker Du systemet för förtida röstning fungerade i årets val?". Närmare hälften av väljarna deklarerade ingen uppfattning i frågan (45 procent, se tabell 5.2). Det resultatet har förstås sin naturliga förklaring: Väljare som inte utnyttjade förtidsröstningsmöjligheterna valde att inte fälla något omdöme om institutet. Vallokalsröstarna tycks ha haft liten anledning att ifrågasätta hur förtidsröstningssystemet fungerade, vilket kan tolkas positivt eftersom det måste betyda att man heller inte hört talas om några dåliga erfarenheter från vänner, bekanta eller genom massmedier.

De som valt att värdera förtidsröstningssystemet är överlag mycket nöjda. En mycket klar majoritet av de som har en åsikt tycker att systemet fungerade mycket bra. Bland förtidsröstarna är 75 procent mycket nöjda. Endast tre procent av förtidsröstarna uttrycker ett missnöje med systemet. De respondenter i undersökningen som var missnöjda fick en öppen följdfråga om vad det var som de tyckte var dåligt. Tre personer besvarade den öppna frågan. En ansåg att systemet var långsamt och föråldrat, en var missnöjd över att det saknades hiss i lokalen, och en tredje ansåg att lokalens öppettider varierade så mycket från dag till dag att det var svårt att hålla reda på.

Tabell 5.2 Väljarna tycker om förtidsröstningssystemet (procent).

	++	+	varken bra eller dåligt	-	--	ingen uppfatt ning	summa procent	antal svarande
Samtliga	31	18	3	2	1	45	100	1182
Kvinna	29	18	4	3	1	45	100	602
Man	33	18	3	1	1	45	100	580
18-22 år	24	22	0	3	1	50	100	91
23-30 år	30	12	3	2	1	52	100	161
31-40 år	30	15	4	1	1	49	100	191
41-50 år	22	18	3	1	2	54	100	211
51-60 år	32	21	4	4	0	39	100	219
61-70 år	35	20	3	4	0	38	100	198
71+	43	21	4	0	1	32	100	111
Utbildning								
låg utbildning	32	19	4	2	1	43	100	284
medel utbildning	26	20	3	2	1	48	100	502
hög utbildning	36	16	3	2	1	42	100	382
Politiskt intresse								
mycket intresserad	38	18	4	4	1	35	100	148
ganska intresserad	32	20	3	2	1	42	100	556
inte särskilt intresserad	29	16	4	2	1	49	100	400
inte alls intresserad	15	17	0	4	0	64	100	78
Politisk kunskap								
mycket låg	23	17	5	1	0	54	100	98
ganska låg	28	15	3	0	2	52	100	162
medel	37	17	3	2	0	41	100	295
ganska hög	34	17	5	2	1	41	100	200
mycket hög	32	22	6	4	1	35	100	1122
Ursprung								
Inrikes född	31	18	3	2	1	45	100	1085
utrikes född	26	22	3	4	0	45	100	97
Bostadsort								
ren landsbygd	26	21	3	2	1	48	100	197
mindre tätort	28	15	4	2	0	51	100	248
större tätort	33	19	3	2	1	42	100	567
Gbg, Sthlm, Malmö	32	17	5	3	0	43	100	170
Beteende								
icke-röstare	19	24	1	4	0	52	100	119
vallokalsröstare	15	19	4	1	1	60	100	749
förtidsröstare	75	15	3	3	0	4	100	301

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningen 2006. Uppgifter om röstning och förtidsröstning har inhämtats från röstlängderna.

Den överlag mycket positiva utvärderingen av förtidsröstningssystemet delas av alla väljargrupper. Närmare analyser har inte kunnat avtäckas några signifikanta skillnader i väljarnas betygsättning med avseende på bakgrundvariabler som kön, utbildning, födelseland, partisympati, bostadsort eller politisk kunskap. I de fall när det existerar signifikanta skillnader (t ex vad gäller ålder och politiskt intresse)

beror de på att grupperna är olika benägna att ge svaret "ingen uppfattning".

Den allra äldsta åldersgruppen är den mest positiva till förtidsröstningssystemet (43 procent) och är samtidigt den grupp som i störst utsträckning uttrycker en åsikt (endast 32 procent svarar att de inte har någon uppfattning i frågan). Det är bland äldre som systemet utnyttjas flitigast och dessa flitiga förtidsröstare är alltså samtidigt de mest positiva.

Inte heller tidigare röstsättsvanor är avgörande för hur förtidsröstningssystemet värderas av väljarna. Oavsett om man tidigare oftast röstat i förtid på posten eller valt att rösta i vallokalen på valdagen så är man lika nöjd (se tabell 5.2): Nio av tio förtidsröstare svarar att de tycker systemet fungerade mycket eller ganska bra. Det måste betraktas som ett gott totalbetyg för förtidsröstningsreformen.

Kapitel 6

Efter poströstningen

Jämfört med valet 2002 ökade antalet röstmottagningsställen från 1 496 till 1 785 i samband med 2006 års allmänna val, vilket är en ökning med 19 procent. Tillgängligheten ökade dock inte överallt och inte för alla väljare. I 95 kommuner minskade antalet röstmottagningsställen, i 82 kommuner var antalet ställen oförändrat och i 113 kommuner ökade antalet röstmottagningsställen mellan 2002 och 2006.

Mångfalden av lokaler som de kommunala valnämnderna valde att använda för förtidsröstningen ökade också genom reformen. De vanligast förekommande röstmottagningsställena var bibliotek (35 procent), butiker (11 procent) och skolor (9 procent).

Tre fjärdedelar av väljarna kände till var de kunde förtidsrösta, närmare bestämt 72 procent. Nio av tio förtidsröstare var nöjda med hur det nya systemet för förtidsröstning fungerade. Väljarnas utvärdering av det nya förtidsröstningssystemet var därmed mycket positiv enligt 2006 års Valundersökning. Andelen uttalat missnöjda med systemet var endast en procent bland samtliga väljare och tre procent bland förtidsröstande väljare.

Traditionellt svärmobiliserade grupper tillhör de som hade sämst kunskaper om var man kunde förtidsrösta, såsom förstagångsväljare och icke-röstare.

Rapportens huvudfrågeställning huruvida det existerar ett samband mellan väljarnas tillgänglighet till förtidsröstningslokaler och valdeltagande analyserades på aggregerad nivå (kommuner) och på individnivå (Valundersökningen 2006 och Valdeltagandeundersökningen 2006). Fem olika mått på tillgänglighet användes. Effektanalyserna på individnivå bygger på ett omfattande och högkvalitativt datamaterial där väljares deltagande har kontrollerats mot de officiella röstlängderna.

De analyser på kommunnivå som vi genomfört visar inte på något positivt samband mellan tillgänglighet till förtidsröstningslokaler och valdeltagande. Vissa av tillgänglighetsmåten hade en negativ effekt på valdeltagandet bland landets kommuner. Flertalet tillgänglighetsmått påvisade dock inte några skillnader att tala om.

Vid våra analyser på individnivå hade, med ett undantag, alla tillgänglighetsmått ett positivt samband med valdeltagande. I det avvikande fallet var sambandet inte statistiskt signifikant. Även om effekterna på valdeltagandet i de flesta fall är små finner vi ändå ett robust stöd för vår hypotes om att större tillgänglighet till förtidsröstningslokaler ger ett högre valdeltagande.

Hur kan man då förklara att antalet röstmottagningsställen tenderar att samvariera negativt med det aggregerade valdeltagandet bland landets kommuner men positivt med det individuella valdeltagandet bland landets väljare?

En närmare granskning av de enskilda kommunerna som ingick i den aggregerade analysen visade att antalet röstmottagningsställen proportionellt sett ökade mest på glesbygden samt i storstäderna. Samtidigt vet vi att valdeltagandet även tenderar att vara lägre i just glesbygds- och storstadskommuner.⁷ Dessutom finns det naturligtvis en rad andra faktorer vid sidan av de faktorer som hör till valadministrationen som också påverkar det aggregerade valdeltagandet såsom den politiska och den sociala kontexten (Holmberg 2004).

Sammantaget behöver dock inte nödvändigtvis de båda undersökningarnas olika resultat betraktas som märkliga i sammanhanget. I en berömd artikel skriven av W.S. Robinson (1950) illustreras denna problematik utförligt i vad som kommit att kallas *ekologiska felshut*. Kort sagt innebär det att resultaten av samma undersökning kan skilja sig åt beroende på om analyserna görs på aggregerad nivå eller bland enskilda individer. Det innebär i sin tur att det är svårt att dra några säkra slutsatser mellan olika analysnivåer såsom individuellt beteende baserat på aggregerade analyser och vice versa.

Även om vi inte hittade något direkt stöd för att en ökad tillgänglighet i form av fler förtidsröstningslokaler innebar ett ökat valdeltagande på aggregerad nivå bland landets kommuner, bekräftades våra hypoteser i våra studier av det individuella valdeltagandet. Analyserna på individnivå visade att det finns direkta, oberoende, signifikanta, robusta och positiva effekter av tillgänglighet till förtida röstmottagningslokaler på individers röstbenägenhet.

Våra resultat visar därmed sammantaget att såväl genomförandet såsom utfallet av den förtidsröstningsreform som genomfördes i samband med de allmänna valen 2006, får betraktas som relativt framgångsrikt. Informationen om var man kunde förtidsrösta nådde ut till flertalet väljare. Majoriteten av förtidsröstarna var även nöjda med hur systemet med förtida röstning fungerade. Dessutom hade det ökade antalet röstmottagningsställen en positiv effekt på det individuella valdeltagandet.

⁷ Det skall dock påpekas att både Stockholms kommun och Stockholms län hade ett valdeltagande över riksgenomsnittet i riksdagsvalet 2006.

Resultaten i rapporten bekräftar sålunda att även mycket små förändringar av valadministrationen faktiskt kan ge mätbara effekter på individuella väljares val att gå och rösta i allmänna val. Genom att ge väljarna ökad tillgänglighet till rösthandlingen -- här i form av ett mer ambitiöst förtidsröstningssystem -- kan sannolikheten att delta i ett riksdagsval öka. Med all sannolikhet kan vi därmed även förvänta oss att kunna påvisa effekter på röstbenägenhet i samband med andra eventuella framtida förändringar av det svenska valsystemet, eller i den del av valadministrationen som berör väljarnas praktiska möjligheter att delta. Ett sätt att motverka de negativa trenderna i valdeltagande som påvisats i de flesta etablerade västdemokratier är att fortsätta utveckla och förbättra de allmänna valens förutsättningar. De flesta av landets kommuner gjorde i det här avseendet ett bra jobb med förtidsröstningen i samband med 2006 års allmänna val. Samtidigt finns fortfarande stora möjligheter för många av våra kommuner att ytterligare förbättra tillgängligheten i framtiden.

Referenser

- 1969:1, Regeringens proposition.
- Anthonsen, Mette, 2003: »Poströstarnas medievanor«, pp. 150 in *Svenska poströstare*, edited by Martin Brothén, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Brothén, Martin (Ed.), 2003: *Svenska poströstare*, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Dahlberg, Stefan, 2003: »Valrörelsen som demokratiskt ideal«, pp. 150 in *Svenska poströstare*, edited by Martin Brothén, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Dir, 2004:96: »En samlad översyn av regeringsformen«, edited by Sveriges regering.
- Downs, Anthony, 1957: *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper & Row.
- Dubin, Jeffrey A. & Kalsow, Gretchen A., 1996: »Comparing absentee and precinct voters: a view over time.«, *Political Behavior* 18, pp. 369-411.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud, 2007: *Metodpraktikan. Om konsten att studera människa, politik och samhälle. 3:a upplagan.*, Stockholm: Norstedts Juridik.
- Franklin, Mark N., 1996: »Electoral Participation«, in *Comparing Democracies - Elections and Voting in Global Perspective*, edited by Lawrence LeDuc, Niemi, Richard G. & Norris, Pippa, London: SAGE Publications.
- Franklin, Mark N., Cees van der Eijk & Erik V Oppenheim, 1996: »The Institutional Context: Turnout«, in *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*, edited by Cees van der Eijk & Mark N. Franklin, Ann Arbor: Michigan University Press.
- Hernborn, Hans *et al*, 2007: *Valu - Sveriges televisions vallokalsundersökningar*, Stockholm: Sveriges television.
- Hernborn, Hans *et el*, 2003: *Valu - Sveriges Televisions vallokalsundersökningar*, Stockholm: Sveriges Television.
- Holmberg, Sören, 2003: »Partiröstning på posten«, in *Svenska poströstare*, edited by Martin Brothén, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören & Gilljam, Mikael 1987: *Väljare och val i Sverige*, Stockholm: Bonnier Faktabokförlag AB.
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik, 2004: *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år.*, Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Sören & Mikael Gilljam, 1987: *Väljare och val i Sverige*, Stockholm: Bonniers.
- Hosmer, David W & Stanley Lemeshow, 1989: *Applied Logistic Regression*, New York: John Wiley & Sons.

- Jeffe, Douglas & Jeffe, Sherry Bebitch, 1990: »Absentee counts: voting by mail«, *The American Enterprise* Nov/Dec, pp. 19-21.
- Karp, Jeffrey A. & Banducci, Susan A., 2000: »GOING POSTAL: How All-Mail Elections Influences Turnout«, *Political Behavior* 22:3, pp. 223-39.
- , 2001: »Absentee Voting, mobilization, and Participation«, *American Politics Research* 29, pp. 183-95.
- Oliver, Eric J., 1996: »The Effects of Eligibility Restrictions and party Activity on Absentee Voting and Overall Turnout«, *American Journal of Political Science* 40:2, pp. 498-513.
- Oscarsson, Henrik (Ed.), 2001: *Skilda valdagar och vårval. Forskningsrapporter utgivna av 1999 års Författningsutredning.*, Stockholm: Justitiedepartementet.
- , 2003: »Varför poströsta?«, in *Svenska poströstare*, edited by Martin Brothén, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen. proposition, Regeringens, 1982:105.
- Riker, William H. & Peter C. Ordeshook, 1968: »A Theory of the Calculus of Voting«, *American Political Science Review* 62:1, pp. 25-42.
- Robinson, W. S., 1950: »Ecological Correlations and the Behavior of Individuals«, *American Sociological Review* 15, pp. 351-7.
- SOU, 2004:111: *Ny vallag. Betänkande av 2003 års Vallagskommitté*, Stockholm: Justitiedepartementet.
- Stein, R. M., 1998: »Early voting«, *Public Opinion Quarterly* 62, pp. 57-69.
- Stein, R.M & Garcia-Monet, P. A, 1997: »Voting early but not often«, *Social Science Quarterly* 78, pp. 657-71.
- Valmyndigheten, 2007: »Årsredovisning för Valmyndigheten avseende budgetåret 2006«, Stockholm: Valmyndigheten.

Författarna

Stefan Dahlberg, politics magister, är verksam vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och politisk representation.

Henrik Oscarsson, docent, är lärare och forskare vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och opinionsbildning.

Richard Öhrvall, filosofie magister, är verksam vid enheten för demokratistatistik vid Statistiska centralbyrån i Stockholm. Hans arbete är främst inriktat på politiskt deltagande, väljarbeteenden och statistisk metod.